

Список використаних джерел

1. Богашева Н. Проблеми інституціоналізації політичних партій в Україні / Н. Богашева, Ю. Ключковський // *Вибори та демократія*. – 2008. – № 2 (16). – С. 31–36
2. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз : монографія / Лілія Гонюкова; за наук. ред. д-ра політ. наук Л. Є. Шкляра. – К. : НАДУ, 2009. – 392 с.
3. Гонюкова Л. Політичні партії як суб'єкти державної політики в сучасній Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з державного управління / Лілія Гонюкова. – К. : 2010. – 36 с.
4. Гонюкова Л. Політичні партії в державному управлінні : до історіографії проблеми [Електронний ресурс] / Лілія Гонюкова // *Державне управління : теорія та практика*. – 2009. – № 2. – Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/ej10/doc_pdf/GonyukovaLV.pdf

ВІТАЛІЙ ЛИТВИН,

кандидат політичних наук, доцент/докторант кафедри політології,
Львівський національний університет імені Івана Франка,

ІГОР ОСАДЧУК,

кандидат політичних наук, асистент кафедри політології,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ І ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ ТА ЕМПІРИЧНО-ПОРІВНЯЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЇХ ВЕРИФІКАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ (1990–2016)¹

Партійна система України впродовж свого розвитку у 1990–2016 рр. пройшла складну та суперечливу історію, значно змінилась, але так і не змогла інституціоналізуватись. Причиною цього часто вважають як *ендогенні*, так *іекзогенні* стосовно параметрів і динаміки розвитку партійної системи фактори. Це, зокрема, неоднозначність трактування і зіставлення з європейським та світовим досвідом сутності політичних партій в Україні, часту зміну виборчої та конституційно-інституційної системи в Україні (що спричиняло зміну українського політичного режиму, а відповідно – й практичного окреслення сутності урядових та опозиційних партій в Україні та ін.), періодичне (особливо за останні 10 років) проведення дострокових парламентських

¹ Розвідка присвячена вічній пам'яті про нашого друга, колегу та наставника ШВЕДУ Юрія Романовича.

виборів. Унаслідок цього партійна система в Україні так і не набула довершених і окреслених ознак та параметрів, тому досить часто становить суперечливе у політологічному сенсі явище, яке незавжди і не повністю накладається на розроблені й апробовані (передусім у західній науці) типології партійних систем. У зв'язку з цим завданням запропонованого дослідження постає визначення й уточнення теоретико-методологічних параметрів та підходів до типологізації партійних систем і на цій підставі – їхня емпірично-порівняльна верифікація на прикладі України в 1990–2016 рр. Джерельну базу для розв'язання цих завдань становлять здебільшого доробки західних учених: М. Дюверже [34; 35], Д. Растоу [71], Р. Даля [31; 32], А. Лейпхарта [52; 53], Д. Рея [67], Дж. Джаппа [42], Дж. ЛаПаломбари та М. Вейнера [46], Р. Макрідіса [54], Ж. Блонделя [26], С. Роккана [68–70], Дж. Відгена [89], М. Лааксо і Р. Таагепери [44; 84; 85], Х. Молінера [61], Дж. Сарторі [72–74], Г. Сміта [79–81], А. Вейра [87], П. Маєра [21; 56–60], С. Волінца [90; 91], А. Сіароффа [76–78], П. Данлеві та Ф. Бусека [33], Г. Голосова [40], М. Лейвера та К. Бенойта [23; 47–51], А. Блау [24; 25], доробки вітчизняних дослідників, зокрема М. Кармазіної [1], В. Лебедюка [2], А. Мелешевича [3], І. Осадчука [4], Н. Рагозіна [6], Ю. Шведи, А. Романюка і В. Литвина [5; 7–11] та ін.

На підставі розгляду їхніх наукових напрацювань і зауважень Дж. Сарторі [73, с. 119], можна констатувати, що в політичній науці існує навіть не кілька, а «безліч» окреслених типологій і верифікованих типологізацій партійних систем. Вони пройшли тривалу історію становлення, але сьогодні по-різному відповідають на теоретико-методологічні виклики і по-різному (інколи ефективно, інколи неефективно) описують реальні приклади партійних систем у демократичних, гібридних й авторитарних політичних режимах. Із огляду на це, цілком очевидно, що наукового розгляду потребує саме проблематика історичного становлення і порівняльної типологізації партійних систем, їхньої верифікації наприкладі, в нашому випадку, України, яка 1990–2016 рр. створила, змінила, але так і не інституціоналізувала партійну систему.

Перші відомі в політичній науці типології партійних систем конструювались повністю або частково на основі кількісних (розрахункових) і розмірних (внаслідок врахування відносних розмірів) атрибутів парламентських партій. Спочатку це булитипологізації партійних систем на підставі простих підрахунків кількості та розміру парламентських партій. Згодом підрахунки стали складнішими та комплекснішими і почали відображати особливості співвідношення кількості й відносних розмірів парламентських та виборчих партій¹. Це можливо через інкорпорацію політичну

¹ Знаючи те, скільки партій змагається у партійній системі, можна передбачити кількість можливих зв'язків, які можуть виникнути між ними. Коли, наприклад, існує дві партії, то маємо справу із одним домінуючим типом взаємних зв'язків і впливів. У випадку трьох партій з'являється вже три типи взаємних зв'язків, чотири партії – 6 типів, а п'ять партій – 10 типів тощо. Чим більше партій у системі, тим складніший комплекс взаємодій та взаємозв'язків між ними.

наукою так званих «зважених/безперервних» математичних вимірювань політичних партій і партійних систем, першими з яких стали індекси виборчої/парламентської фракціоналізації Рея (1967 р.) [67], виборчої чи парламентської гіперфракціоналізації Вілдгена (1971 р.) [89], ефективної кількості виборчих/парламентських партій Лааксо і Таагепери (1979 р.) [44] й Молінера (1991 р.) [61]. Згодом їхні осучаснені варіанти, у тому числі індекси найбільших виборчих/парламентських компонентів Таагепери (1999 р.) [85], ефективної кількості виборчих/парламентських партій Данлеві і Бусека (2003 р.) [33], Блау (2008 р.) [25] і Голосова (2010 р.) [40]. Тому в науці спершу запропоновано й обґрунтовано таку категорію, як «релевантні партії» (їх розглянемо далі), а партійні системи розподілено на однопартійні, двопартійні, обмежено-багатопартійні, надмірно-багатопартійні тощо. Уже незабаром кількісно-розмірні вимірювання (типологізації) партійних систем доповнено додатковими ознаками та параметрами, зокрема рівнем міжпартійної поляризації та типом міжпартійної конкуренції, зокрема однополярною (або доцентровою), біполярною чи багатополярною (або відцентровою).

У 1954 р. було запропоновано першу відому типологізацію партійних систем. Її автор – М. Дюверже. На основі кількості існуючих парламентських партій він запропонував класичний розподіл усіх партійних систем на: *однопартійні* – у парламенті існує одна вагома й велика партія, яка вирішує політичний курс країни; *двopартійні* – в парламенті співіснують дві вагомі й великі партії, котрі по чергово або одночасно вирішують політичний курс країни; *багатopартійні* – в парламенті співіснує більше двох партій, але жодна із них самостійно не вирішує політичного курсу країни [34; 35]. При чому багатopартійні системи розподілено на трипартійні, чотирипартійні та поліпартійні (коли в парламенті співіснує більше чотирьох політичних партій). У цей період розвитку порівняльної політичної науки було аргументовано позицію, що однопартійні системи притаманні лише країнам з недемократичними (авторитарними/тоталітарними) політичними режимами, а дво- і багатopартійні системи – країнам із демократичними, і з недемократичними політичними режимами. Водночас, регламентувалось, що багатopартійні системи призводять до нестабільності політичного процесу, формують ризик демократичності [13; 17], хоч і можуть розподілятися на «робочі» й «кризові/імобілізаційні» системи [14, с. 103; 16; 71].

Запропоновану ідею спростовано лише в середині-наприкінці 60-х років ХХ ст., коли Р. Даль [32] і А. Лейпхарт [53] умотивували: патерни формування парламентської опозиції в багатopартійних демократичних режимах розбіжні, у зв'язку з цим розбіжні й типи багатopартійних систем у демократичних режимах¹. Саме тому Р. Даль у 1966–1968 рр. на підставі таких індикаторів, як стратегія змагальності опозиційних партій (яка

¹ Схожі висновки запропонували Р. Макрідіс, Дж. ЛаПаломбара та М. Вейнер, Дж. Джапп тощо. Див. [42; 46; 54].

може бути конкурентною, кооперативною і зрощеною) та відмінності між опозицією на виборчій арені й опозицією на парламентській арені, виокремив типи багатопартійних систем –

змагальні, змагально-кооперативні, змагально-зрощені та зрощені. Це аргументувало, що багатопартійні системи не обов'язково є «небезпеками демократії», а збільшення кількості партій може мати позитивну роль і в демократизації політичних режимів [31; 32]. Таку ситуацію простежуємо на досвіді деяких невеликих країн із демократичними політичними режимами у Західній Європі, де відбувся синтез «множинності партій» і різних «схем» консенсусного/узгодженого та консоціативного/багатоскладового урядування (англ. – «consensual and consociational government») [30]. Саме тому первинну техніку М. Дюверже про поділ усіх партійних систем на двопартійні та багатопартійні у демократичних режимах стереотиповано у подальших наукових пошуках [15; 52].

У 1968 р. типологію партійних систем М. Дюверже на основі демократичних країн-дескрипторів деталізував Ж. Блондель [26, с. 184]. Він на підставі кількості й розміру партій (вираженого у частці голосів виборців за полісили) виокремив чотири типи змагальних/конкурентних демократичних партійних систем (до уваги не брав феномену недемократичних однопартійних систем, де в парламентах або в державах загалом передбачається чи фактично відбувається існування лише однієї партії¹):

1) *Двopapтійні* – системи, в яких підтримка двох великих сумірно збалансованих виборчою популярністю партій становить не менше 89 % голосів виборців. Тому одна партія самостійно формує однопартійні уряди більшості, а інша перебуває в опозиції до неї.

2) *Двоx-і-пів партійні* (або *тpипapтійні*) – системи, де підтримка двох великих сумірно збалансованих виборчою популярністю партій становить 75–80 % голосів виборців. Однак жодна із них не має достатньої кількості мандатів у парламенті, щоби сформувати однопартійний уряд більшості. У зв'язку з цим така партія заручається

¹ У науковому середовищі часто звучать дискусії із приводу доцільності виокремлення такого різновиду партійних систем, як *однопартійні*. Деякі вчені виділяють однопартійні системи на рівні з двопартійними чи багатопартійними. Інші дослідники ухиляються від такого висновку, зауважуючи, що причинно-наслідковим референтом однопартійних систем є не просто партії, а типи політичних систем (а точніше політичних режимів). Наприклад, А. Холкомб зауважує, що сутнісно, функціонально та за призначенням однопартійні системи (або політичні системи з однією парламентською чи взагалі однією легальною/системною партією) колосально відрізняються від двопартійних і багатопартійних систем. Дж. Сарторі поглиблює позицію, вказуючи, що політичні системи з однією партією не можуть бути ідентифікованими однопартійними хоча б тому, що за визначенням системи апріорі складаються зі складових. Натомість, такої вимоги не виконується у випадку політичного (недемократичного) режиму з однією партією. Детально див. [41; 73].

підтримкою меншої партії/партій, позиції котрих значно слабші в електоральному зрізі, аніж позиції двох великих партій. У таких партійних системах найбільша за розміром виборчої підтримки партія більша за другу партію хоча б на 10%. Окрім того, у таких партійних системах мала партія звично має потенціал коаліційності, тому може брати участь у формуванні коаліційних урядів з однією чи іншою великими партіями (хоч залежно від результатів виборів).

3) *Багатопартійні з домінуючою партією* – системи, де найбільша й одночасно домінуюча парламентська партія (феномен домінуючих партій розглянемо згодом) отримує не менше 40 % голосів виборців та одночасно приблизно вдвічі більше голосів виборців, аніж друга за відносними розмірами парламентська партія (за умови представництва інших партій у парламенті).

4) *Багатопартійні без домінуючої партії* – системи, де серед багатьох (більше двох) парламентських партій жодна не є домінуючою чи не отримує 40 і понад відсотків голосів виборців й одночасно приблизно в 2 рази більше голосів виборців, аніж друга за відносними розмірами партія. На думку Ж. Блонделя, будь-яка багатопартійна система – це така партійна система, де підтримка двох найбільших парламентських партій становить менше 66 % голосів виборців¹.

У 1968–1970 рр. започатковано одну з перших типологізацій партійних систем, котра не сконструйована винятково на кількісно-розмірному оцінюванні партій. Її автор – С. Роккан [68–70]. Учений для створення типологізації партійних демократичних систем використав такі індикатори, як партійні конструкції задля формування урядів, наявність чи відсутність однопартійної більшості та ступінь фрагментації сили партій, котрі не мають абсолютної більшості у парламенті чи провідній палаті парламенту. На

¹ Типологію Ж. Блонделя критикують за те, як відбувається виокремлення двопартійних систем. Річ у тім, що відомі випадки, коли двопартійні за визначенням Ж. Блонделя партійні системи, які характеризувалися виборчою підтримкою двох великих сумірно збалансованих партій на рівні 90 %, функціонували як двох-і-пів партійні. Із цього приводу А. Сіарофф у 2006 р. підвищив вимогу виборчої підтримки партій у двопартійних системах до 95 %. Крім того, вчений вказує, що дрібні парламентські партії («напівпартії») у двох-і-пів партійних системах можуть суттєво відрізнитися: 1) від т. зв. «шарнірних» партій (англ. «hinge parties»), які розташовуються між двома великими партіями, є важливими хоч з огляду на те, що вони беруть участь у забезпеченні парламентської/коаліційної більшості і формуванні коаліційних урядів; 2) до так званих «крилатих партій» (англ. «wing parties»), які розташовуються між двома великими партіями, не важливі хоча би тому, що не беруть або майже не беруть участі у забезпеченні парламентської/коаліційної більшості та формуванні коаліційних урядів (зазвичай це відбувається у тих країнах, в яких конституційно передбачено формування урядів меншості). Крім того, П. Маєр зауважує, що типологія партійних систем Ж. Блонделя недостатньо дисагрегує феномен багатопартійності, адже багатопартійні системи як із домінуючими партіями, так і без домінуючих партій можуть бути внутрішньо суттєво розбіжними. Детально див. [56; 59; 67, с. 93; 76, с. 2; 78].

підставі цього виокремлено такі різновиди партійних систем в яких: 1) уряди формують за конструкцією «1 партія проти 1+1 партії» (або *англо-німецькі системи*, у котрих відбувається змагання двох великих партій за участі, ймовірно, третьої малої партії, інакше кажучи, двопартійні та дво-з-половиною партійні системи); 2) уряди створюються за конструкцією «1 партія проти 3–4 партій» (або *скандинавські системи*, де одна велика партія регулярно протистоїть більш-менш формалізованому альянсу 3–4 менших партій, фактично – це багатопартійні системи з домінуючою партією); 3) де уряди формують законструкцію «1 партія проти 1 партії проти 1 партії + 2–3 партій» (або *рівні чи рівномірні багатопартійні системи*, в яких відбувається змагання трьох і більшеневеликих та рівних за розмірами партій, а фактично багатопартійні системи бездомінуючої партії). Цікаво, що рівні/рівномірні багатопартійні системи С. Роккан поділив на два підтипи: «розділені робочі» багатопартійні системи та багатопартійні системи «сегментованого плюралізму».

Найвідомішу типологізацію партійних систем запропонував у 1976 р. Дж. Сарторі [73, с. 117–323]¹. Вона ґрунтується на припущенні, що відмінностей між однопартійністю, двопартійністю та багатопартійністю недостатньо задля того, аби повноцінно пояснити реальні особливості й параметри партійних систем. Натомість у конструюванні типів партійних систем акцентовано на двох індикаторах – мірі поляризації й особливостях міжпартійної змагальності. На основі цього доведено: «механіка»/динаміка партійних систем може бути доцентровою і відцентровою. Дж. Сарторі розподілив усі парламентські партії в партійній системі на *великі й малі*. Крім того, дослідник запропонував своєрідний мінімальний бар'єр, подолання (або досягнення) якого означає, що парламентська партія є *релевантною* партійній системі та повинна братись до розрахунків. Малі партії релевантні у випадку, коли вони мають *потенціал коаліційності* чи *потенціал шантажу*. Потенціал коаліційності залежить від того, чи партія наділена достатньою кількістю мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту для того, аби стати урядовою (коаліційною), тобто чи партія безпосередньо бере участь в коаліційному уряді, чи хоча би забезпечує уряд підтримкою. Партія, парламентські мандати якої не потрібні для формування/підтримки уряду, не є релевантною. Потенціал шантажу окреслює здатність партії блокувати формування коаліційного або однопартійного уряду і зазвичай про потенціал шантажу йдеться у тому випадку, коли формування урядового кабінету більшості/меншості вимагає підтримки/інвеститури відносної більшості депутатів парламенту/провідної палати парламенту, або тоді, коли формування урядового кабінету меншості потребує підтримки/інвеститури абсолютної більшості депутатів парламенту/провідної палати парламенту. Великі й малі партії

¹ Ранні версії типологізацій партійних систем Дж. Сарторі було запропоновано в 1966 та 1970 рр. Див. [72; 74].

релевантні, якщо їхнє існування змінює напрям партійної змагальності/конкуренції до лівого чи правого ідеологічного спектра, тобто в напрямі від доцентровості до відцентровості.

Дж. Сарторі вирвзняє три *класи партійних систем*, різні за кількістю релевантних акторів, – однопартійні, двопартійні та багатопартійні. *Однопартійний клас* розподіляють на такі різновиди партійних систем: однопартійні; системи із партією-гегемоном; системи з домінуючою партією. *Однопартійні системи* – такіпартійні системи, де у парламентах/провідних палатах парламентів репрезентовано винятково по одній партії (інші партії не представлені чи офіційно заборонені), яка, будучи урядовою, одночасно є релевантною¹. *Системи з партією-гегемоном* (або*гегемоністські партійні системи*) – партійні системи, в котрих у парламентах чи провідних палатах парламенту представлено декілька партій, але лише одна з них має панівне/гегемоністське положення в кількості мандатів або відносному розмірі. Адже інші партії не створюють реальної партійної змагальності/конкуренції партії-гегемону, а також, маючи організаційну автономію, визнають керівну роль партії-гегемона, яка завжди урядова². Це означає, що в таких партійних системах малі партії або є сателітами партії-гегемона, або принаймні не є опозиційними. Водночас, малі партії – не релевантні, оскільки вони не наділені ні потенціалом шантажу, ні потенціалом коаліційності. *Системи із домінуючою партією* (*домінуючі партійні системи*) – такі партійні системи, де одна й та ж велика політична партія регулярновпродовж не менше 20 років (чотирьох виборчих циклів) отримує за результатами виборів не менше 50 % мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту. Інші парламентські партії малі, у зв'язку з цим не можуть бути урядовими (формуваतिकабінети) внаслідок того, що велика партія домінує над ними та самостійно формує урядові кабінети (малі партії не наділені потенціалом коаліційності або потенціалом шантажу, тому вони не є релевантними). До речі, Дж. Сарторі виокремлює також феномен *партійних систем з переддомінуючими партіями* (або *переддомінуючихпартійних систем*). Вони різняться від домінуючих партійних систем тим, що одна й та сама велика партія регулярно впродовж менше 20 років (або менше чотирьох виборчих циклів) отримує за результатами виборів не менше 50 % мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту. Окрім того, у таких партійних системахможливе формування урядових кабінетів силами домінуючих партій чи

¹ Дж. Сарторі виокремлює три групи однопартійних систем: тоталітарні, однопартійні та догматичні. Див. [73].

² За словами Ю. Шведи, цей тип партійної системи інколи характеризують як неполяризовану багатопартійну систему або систему фасадної багатопартійності. Однак можливість зміни влади за такої системи практично дорівнює нулю, бо гегемоністська партія завжди залишається правлячою/урядовою. Детально див. [9; 10].

силами малих партій (лише тоді, коли велика партія отримує менше 50 % мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту, або ж тоді, коли велика партія додатково залучається підтримкою малої/малих партій/партій). Зауважимо, що однопартійні системи та системи з партіями-гегемонами Дж. Сарторі трактує як незмагальні або не повністю змагальні. Системи з домінуючими партіями й переддомінуючими партіями учений, натомість, окреслює як змагальні. Крім того, переддомінуючі партійні системи можуть виникати як «аномалії» двопартійних та багатопартійних класів партійних систем.

Двopартійний клас партійних систем, за Дж. Сарторі, становлять винятководвopартійні системи. Це партійні системи, котрі характеризуються появою двох великих та сумірних політичних партій, які репрезентують лівоцентристську та правоцентристську (ліву й праву, а загалом – протилежні) ідеології та формують біполярну модель доцентрової змагальності/конкуренції (тобто почергово або ж одночасно вирішують політичний курс країни). Дослідник зазначає, що ідеологічна дистанція між великими/системними партіями звично є мінімальна. Проте у випадку суттєвого зростання успіхів однієї з великих партій (коли вона упродовж двох-трьох каденцій парламенту отримує не менше 50 % мандатів) та збільшення ідеологічної дистанції поміж політичними партіями двопартійні системи можуть прямувати до переддомінуючих партійних систем.

Багатopартійний клас партійних систем Дж. Сарторі розподіляє на два кластери: *обмежено-плюралістичний* (складається із трьох-п'яти релевантних партій) та *розширено/надмірно-плюралістичний* (складається із шести-восьми релевантних партій). Такі партійні системи детерміновані тим, що в них жодна політична партія не отримує абсолютної більшості (чи понад 50 %) мандатів у парламенті або у провідній палаті парламенту. Однак, кластери багатопартійності різняться тим, що структури влади (відносини між політичними партіями) у них зумовлюють диференціацію на підставі впливу «механічної схильності» партійних систем бути доцентровими чи відцентровими. Це змушує вченого виокремлювати у двох кластерах багатопартійності по два різновиди партійних систем – поміркованого та поляризованого плюралізму. Ключовими факторами розрізнення таких систем ставнапряма й характер міжпартійної конкуренції/змагальності. Змагальність у *системах поміркованого плюралізму* нагадує змагальність у двопартійних системах, адже вона – двополярна та доцентрова. Це означає, що партії по обидві сторони політично-ідеологічного спектра (умовно праві/правоцентристські та ліві/лівоцентристські партії) змагаються за голоси виборців у політично-ідеологічному центрі. Відтак – ідеологічна дистанція поміж лівими (лівоцентристськими) та правими (правоцентристськими) партіями відносно незначна. Це забезпечує досягнення суспільного консенсусу й легітимізацію влади. Натомість змагальність у партійних *системах поляризованого плюралізму* відрізняється тим, що вона відцентрова: це означає, що партії по обидві сторони політично-ідеологічного

спектра (зазвичай – праві та ліві радикальні партії) не змагаються за голоси виборців у ідеологічному центрі, а навпаки протистоять їм. Саме внаслідок цього у партійній системі виникає двостороння опозиція (її становлять партії двох протилежних ідеологічних полюсів, які не можуть злитись у консолідовану парламентську більшість, хоча й наділені потенціалом шантажу) і безальтернативна урядова партія чи партії у центрі спектра. У такий спосіб партійна система поляризованого плюралізму детермінована міцними ідеологічними поділами, відцентровою динамікою, «безвідповідальною опозицією» і політикою «перекуповування й надмірних обіцянок» [90, с. 6]. Ідеологічний простір цих партійних систем «розтягнутий», а на обох полюсах існують відносно сильніантисистемні ліві та праві партії. Унаслідок цього немає можливості застосуванняконсенсусного механізму ухвалення рішень та домінує конфронтаційна політика, тобто у таких системах формується щонайменше три поля змагальності, поміж якими встановлено значну ідеологічну дистанцію. Така кластеризація систем багатопартійності демонструє зміну наукових поглядів Дж. Сарторі. Спочатку розглядав розмежування систем на підставі простої кількості партій, але згодом писав кластери багатопартійності на підставі напряму та характеру міжпартійної конкуренції/змагальності та поляризації [57; 80]. Однак, практика засвідчує, що системи поміркованого плюралізму зазвичай обмежено плюралістичні, а системи поляризованого плюралізму – розширено/надмірно плюралістичні. Хоч це і не є обов'язковим й абсолютно правильним твердженням.

Одночасно, Дж. Сарторі виокремлює «залишковий» кластер багатопартійних систем, який називає *атомізованими*. Це дуже фракціонізовані/фрагментовані партійні системи «роздроблених» партій, у яких збільшення або зменшення кількості учасників «на один» не змінює параметрів міжпартійної конкуренції/змагальності. Такі партійні системи (незалежно, чи в них функціонує 10 або 20 партій) недостатньо структуровані та зовсім не консолідовані.

Від кінця 70–х і до 90–х рр. XX ст. у політичній науці запропоновано лише кілька спроб модифікації типологізації партійних систем Дж. Сарторі. Переважно вона працювала. Тільки з плином часу (принаймні на прикладі країн Європи) стало зрозуміло, що такий різновид партійних систем, як поляризований плюралізм, почав бути різко недорепрезентованим (зменшилась кількість його емпіричних випадків), а різновид партійних систем – поміркований плюралізм –почав переважати (тотально зросла кількість його реальних прикладів). Ситуація дещо змінилася наприкінці 80–х – на початку 90–х років XX ст., коли велика кількість країн світу (в тому числі й країн, які здобули незалежність після краху СРСР) розпочали демократизаційніперетворення. У цей час почав відроджуватись інтерес до існуючих типологізацій партійних систем. Проте водночас, почали виникати певні новітні класифікаційні схеми. Всі вони здебільшого були зосереджені на залученні та використанні такої категорії, як інституціоналізація партій/партійних систем. Проблема

нових підходів полягала у тому, що вони були географічно обмеженими вузькими випадками – у Латинській Америці, Африці, Центрально-Східній та Східній Європі [28; 43; 55]. Попри це, вони не достатньо пояснювали параметри партійних систем у глобальному зрізі, унаслідок чого виникла низка суперечок у політологічному середовищі.

Так, у 1979 р. Г. Сміт запропонував звернутись до якісної інтерпретації типів партійних систем [81], фактично проінтерпретувавши і модифікувавши типологію партійних систем Дж. Сарторі. Дослідник сконструював свою типологію партійних систем на підставі двох основних якісних критеріїв, точніше – двох типів ключових взаємовідносин у партійних системах – урядово-управлінських та громадянсько-соціальних. Однак вчений аргументував, що кожна партійна система не повинна характеризуватись безпосереднім зв'язком урядово-управлінських і громадянсько-соціальних вимірів/аспектів. Поєднання двох вимірів/аспектів партійних систем і різних рівнів їхньої реалізації на практиці дало змогу Г. Сміту запропонувати матрицю типів партійних систем, серед котрих виокремлено системи домінування/панування, фрагментації, мажоритаризму та дифузії (рис. 1).

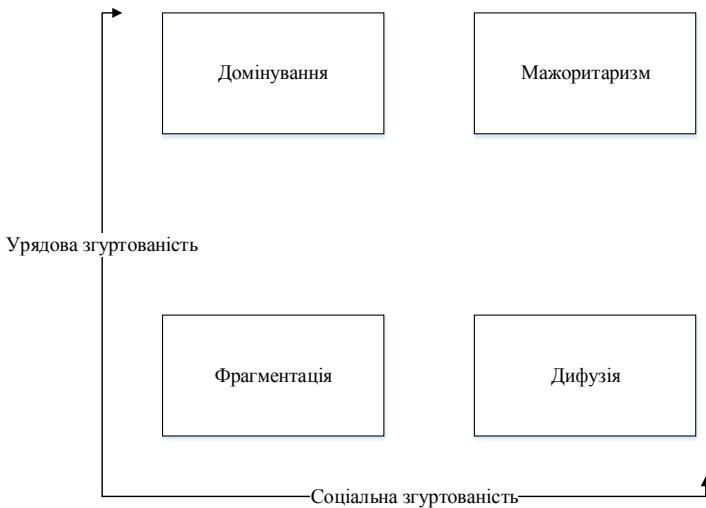

Рис. 1. Матриця типів партійних систем Г. Сміта (1979 р.)

Партійна система домінування – це така партійна система, в якій відбувається комбінування високого рівня урядової згуртованості та низького рівня соціальної згуртованості, внаслідок чого при владі переважно перебувають однопартійні урядові кабінети (більшості або меншості), комбіновані домінуючими

політичними партіями, а поза владою (поза урядом) – дрібні та соціально не структуровані політичні партії.

Партійна система фрагментації – партійна система, в якій відбувається комбінування низького рівня урядової згуртованості та низького рівня соціальної згуртованості, тому при владі головню є багатопартійні урядові кабінети (більшості або меншості), комбіновані дуже різними за ідеологією та дрібними партіями (такі самі партії є і поза владою). Дуже часто вважають, що фрагментація призводить до розпаду партійної системи, а згодом – до колапсу політичного режиму.

Партійна система мажоритаризму – це партійна система, в якій відбувається комбінування високого рівня урядової згуртованості й високого рівня соціальної згуртованості, внаслідок чого при владі здебільше є однопартійні урядові кабінети (більшості чи меншості), комбіновані структурованими партіями, які властиві також для опозиційної частини партійної системи. Цим системам притаманні сильні і сумірні урядові й опозиційні партії, баланс між котрими сприяє соціальній згуртованості.

Партійна система дифузії – партійна система, де відбувається комбінування низького рівня урядової згуртованості й високого рівня соціальної згуртованості. У зв'язку з цим при владі переважно перебувають багатопартійні урядові кабінети (більшості або меншості), які комбіновані схожими за ідеологією та дрібними партіями (такі самі партії є і поза владою), між якими немає значної поляризації. Цим системам не властивий один переважаючий тип соціополітичного поділу. Тому ймовірні різні варіанти урядових коаліцій (не обов'язково стабільних, бо це не має значення).

У 1989 р. Г. Сміт дещо модифікував свою типологію партійних систем, взявши за основу два основні індикатори – відносний розмір політичних партій та рівень суспільно-політичної єдності в політичній системі [79; 80]. Змінні цікавлять його передусім у зрізі можливості створення ефективної парламентської більшості, яка детермінована формуванням тривалих урядових коаліцій. Особливе місце, з огляду на це, займає оцінка існуючих взаємин між урядом та опозицією (наприклад, характер опозиції), яку вчений трактує у вигляді одного з базових вимірів, що впливає на демократичну стабільність політичної системи. Партії у цьому процесі важливі, бо їхній спосіб діяльності, а особливо застосовувані ними коопераційні чи конфронтаційні стандарти, впливають на виникнення тих чи інших типів урядів. На засадах поєднання описаних критеріїв Г. Сміт вирізнув три класи/типи партійних систем:

1. *Розпорошена партійна система* детермінується наявністю значної кількості політичних партій, з яких жодна не має статусу домінуючої, а ідеологічна дистанція між такими партіями помірною. У процесі формування коаліційних кабінетів може брати участь декілька партій, що дає змогу створити різноманітні коаліційні конфігурації, у межах яких жодна з партій не має статусу домінуючої.

2. *Партійна система рівноваги (рівноважна партійна система)* детермінована достатньо виразною поляризацією політичних сил, але в умовах існування простору конкуренції, представленого єдиним типом конфлікту, чи такому, де переважає єдиний тип конфлікту (зазвичай соціально-економічний). Система рівноваги пов'язана із появою одномірного простору партійної конкуренції, структурованого конфліктом між лівими (лівоцентристськими) й правими (правоцентристськими) партіями. Стан рівноваги партійної системи пов'язаний не стільки зі ступенем поляризації партійної системи, скільки з природним переходом від уряду до опозиції та навпаки. Цікаво, що не лише класичні двопартійні системи репрезентують приклад рівноважної системи, а й всі міжпартійні механізми біполярної конкуренції. Йдеться передусім про партійну систему, яка характеризується програмною поляризацією та в межах якої відбувається регулярна зміна урядових кабінетів.

3. *Партійна система нерівноваги (нерівноважна партійна система)* окреслена домінуючою роллю однієї політичної партії, яка регулярно отримує значно більше голосів виборців, ніж інші політичні партії, але не має абсолютної більшості у парламенті чи провідній палаті парламенту, тому формування стабільного кабінету без її участі трактується неможливим. Примітно, що домінування партії може виражатись в її позиціонуванні як неминучого члена урядової коаліції чи у творенні однопартійного кабінету меншості, що не має політичної альтернативи. Однак треба розуміти: стан нерівноваги партійної системи – не системна ознака політичного режиму, а властивість визначеної системи конкурентних міжпартійних взаємин, де природний процес регулярної зміни політичної влади стає частково закритим через волю «голосуючого суверена». Кон'юнктурність стану нерівноваги очевидна, а опозиція може взяти відповідальність за створення уряду лише за результатами виборів.

Одночасно Г. Сміт аргументував, що запропоновані типи партійних систем є теоретичними моделями, які на практиці можуть спрацьовувати не зовсім «чисто» або «ідеально». А тому потрібно додатково розглядати «робочі моделі» партійних систем, на визначення котрих впливають такі індикатори, як: 1) оцінювання партійних систем у ракурсі їхніх визначальних ознак (кількості й відносного розміру, поляризації, мінливості, концентрації/централізації чи розосередження/децентралізації та співвідношення урядових та опозиційних парламентських партій); 2) специфікація ключових «регуляторних» факторів, що впливають на функціонування партійних систем (інституційного середовища, політичної культури тощо); 3) ідентифікація «ключових елементів» партійних систем, тобто функцій/ознак або частин партійних систем, які забезпечують значну спадкоємність. Конструювання «робочих моделей» партійних систем особливо актуальне у випадку багатопартійності, коли в системах представлено по більш, ніж дві основні (стрижневі – з англ. «core») політичні партії [79]. Це загалом

означає, що підхід, запропонований Г. Смітом, комбінує і якісні, й кількісні параметри типологізації партійних систем.

Контраверсійно, у 1996 р. А. Вейр запропонував повернутись до кількісної методики типологізації партійних систем [87]. Дослідник відштовхнувся від кількості партій та їхнього відносного розміру. Повторно було регламентовано використання у класифікаціях партійних систем поняття «*релевантності партій*»: релевантними визначено партії, які за результатами виборів отримують не менше 3 % мандатів у парламенті чи провідній (зазвичай нижній) палаті парламенту. Внаслідок аналізу розвинутих демократій світу А. Вейр виокремив чотири типи (із декількома підтипами) партійних систем (однопартійні системи опущено з огляду на те, що вони властиві для недемократичних режимів):

1. *Системи домінуючих партій* – партійні системи, детерміновані безперервним впливом у форматі абсолютної більшості з боку домінуючої парламентської партії та розділеним характером опозиційності до неї з боку інших парламентських партій.

2. *Двопартійні системи* – партійні системи, детерміновані сумірним або майже сумірним (у часовому зрізі) парламентсько-урядовим впливом лише двох релевантних партій, незалежних одна від одної в урядово-формотворчому контексті.

3. *Багатопартійні системи із трьома-п'ятьма релевантними партіями*. Такі партійні системи не є системами домінуючої партії та двопартійними системами, а кількість релевантних партій у них – від 3 до 5. Вони поділяються на такі підтипи:

- *двох-з-половиною партійні системи* – партійні системи, в яких дві найбільшій одночасно сумірні або ж майже сумірні за розмірами парламентські партії наділені 80 % і понад мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту, тому вони не можуть сформувати однопартійного уряду більшості, внаслідок чого опираються на підтримку іншої меншої парламентської партії, здатної забезпечувати баланс влади у політичній системі;
- *системи із однією великою партією та трьома-чотирма малими партіями* – партійні системи, де найбільша (проте недомінуюча) парламентська партія отримує не менше 45 % та не більше 50 % мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту (в іншому випадку йтиметься про систему домінуючої партії), а менші релевантні парламентські партії мають потенціал для формування коаліційних урядів (з великою партією або між собою проти великої партії);
- *системи з трьома-п'ятьма партіями, жодна із котрих не є великою* – партійні системи, де жодна парламентська партія не наділена 45 % мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту; саме тому всі релевантні партії мають потенціал коаліційності під час формування урядових кабінетів (при цьому партії за відносним розміром можуть бути різними, але невеликими,

тобто не повинні мати 45 % мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту).

4. *Багатопартійні системи із більш ніж п'ятьма релевантними партіями* – це партійні системи, які не є системами домінуючої партії та двопартійними системами, а кількість релевантних партій у них – понад п'ять. Вони розподіляються на підтипи:

- *системи з двома більшими партіями* – партійні системи, де дві найбільші та приблизно сумірні за розмірами парламентські партії наділені не менше, ніж 65 % мандатів, але інші (не менше чотирьох) релевантні партії наділені потенціалом коаліційності;
- *системи зі сумірними більш ніж п'ятьма партіями* – це партійні системи, у котрих дві найбільші парламентські партії не наділені 65 % мандатів, а тому всі релевантні партії мають потенціал коаліційності.

Безумовно, спірне місце в контексті типологізації партійних систем зайняла категорія «*партійного домінування*», тобто партійних систем із домінуючими партіями. А. Вейр під партійною системою із домінуючою партією розуміє таку, де одна партія самостійно та безперервно наділена понад 50 % мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту, тому постійно формує урядові кабінети. Дж. Сарторі наголошує, що критерій домінування інколи потрібно обмежувати тільки безперервністю формування однопартійних урядових кабінетів меншості, але – однією й тією ж партією. Унаслідок цього науковець пом'якшує визначення однопартійного домінування у тих країнах, де традиційними є уряди меншості. Ж. Блондель зауважує: задля визначення партійного домінування не обов'язкова прив'язка щодо партійної більшості у парламенті. Натомість достатньо того, щоби найбільша парламентська партія, яка самостійно формує уряд, хоча би у 2 рази була більшою за відносними розмірами, аніж друга за розмірами парламентська (неурядова) партія. Унаслідок цього досить актуальне питання поставив П. Маєр. Воно стосується того, чи варто систему з домінуючою партією трактувати як самостійну аналітичну категорію, чи партійне домінування є тим фактором, що може комбінуватись із будь-яким типом партійної системи. На думку науковця (він зазначає, що в типології партійних систем Дж. Сарторі такий тип, як система із домінуючою партією, побудовано на зовсім іншій критерії, аніж інші типи партійних систем), поняття «домінування партії» за визначенням може співіснувати із будь-якою кількістю партій у партійній системі демократично-політичного режиму (це означає, що в підході Дж. Сарторі домінуюча партія може проявитись у двопартійній системі, у системах поміркованого й поляризованого плюралізму тощо), а також теоретично – із будь-яким розвитком ідеологій партій. Вирішення ситуації з типологією партійних систем П. Маєр у 1996–1997 і 2002 рр. запропонував у виокремленні таких їхніх різновидів (за основу взято такий індикатор, як відносний розмір партій легіслатуру) як [56; 58; 59]:

1. *Система великих партій*. У якій головну роль під час визначення конфігурації системи мають дві великі й сумірні/майже сумірні партії, котрі з результатом виборів до парламенту чи провідної палати парламенту отримують не менше 70 % голосів виборців.

2. *Система малих партій*. Тут основна роль у процесі визначення конфігурації системи належить малим партіям, які за результатами виборів допарламенту/провідної палати парламенту отримують не менше 60 % голосів виборців (натомість великі й сумірні чи майже сумірні партії – не більше 40 % голосів виборців).

3. *Система посередніх партій*, де сумірну роль під час визначення конфігурації системи мають дві великі та сумірні/майже сумірні партії, які за результатами виборів до парламенту або провідної палати парламенту отримують не більше 60 % голосів виборців, та малі партії, що з результатів виборів отримують не менше 40 % голосів виборців.

4. *Гібридна система*. У ній відбувається зміна конфігурації системи співвідношення великих та малих партій від одних виборів до інших (від великих до малих, від малих до посередніх і так далі та навпаки).

Додатково П. Маєр запропонував класифікувати всі партійні системи на основі типу змагальності партій під час формування урядових кабінетів. Унаслідок цього виокремлено партійні системи закритої змагальності й відкритої змагальності. *Партійні системи закритої змагальності* («передбачувані» системи) – такі партійні системи, в яких властиве масове чергування партій і блоків у формуванні урядових кабінетів на основі застосування ними відомих формул урядування. Унаслідок цього доступ щодо систем урядування обмежений для окресленої кількості політичних гравців. *Партійні системи відкритої змагальності* («непередбачувані» системи) – партійні системи, для котрих властиве часткове чергування партій і блоків у процесі формування урядових кабінетів. У зв'язку з цим деякі партії періодично входять або виходять зі складу урядових кабінетів, а деякі постійно залишаються урядовими, на підставі чого періодично змінюються формули урядування. П. Маєр зауважує: системи закритої змагальності перманентно властиві для двопартійності, натомість системи відкритої змагальності – для атомізованості та роздробленості партій (у випадку, коли використовувати підхід Дж. Сарторі). Натомість найбільше значення кореляція закритості й відкритості (передбачуваності та непередбачуваності) змагальності отримує в сенсі систем поміркованого та поляризованого плюралізму. Ще одного цікавого висновку дійшов П. Маєр щодо випадків, у яких виникають системи закритої або відкритої змагальності. Так, доведено, що системи відкритої або непередбачуваної змагальності здебільшого властиві для нових і неінституціоналізованих партійних систем, оскільки в них ще повинні відбутись процеси консолідації структури й суті

змагальності. Натомість, системи закритої/передбачуваної змагальності переважно властиві для усталених та інституціоналізованих партійних систем¹.

Новітню типологізацію партійних систем запропонував А. Сіарофф спочатку в 2000 р. [77], а згодом модифікував у 2006 р. [76]. Учений, ґрунтуючись на доробках Ж. Блонделя й А. Вейра, класифікує партійні системи на підставі кількості та розміру релевантних партій, які у легіслатурі наділені представництвом не менше 3 % мандатів (варто усе-таки зважати, що інколи навіть дрібні партії (особливо в мажоритарних і змішаних виборчих системах, де вони можуть отримати малу частку мандатів у легіслатурі) можуть вирішально впливати на функціонування партійно-політичної системи та політичних інститутів). Учений виокремлює чотири індикатори у класифікації партійних систем: 1) кількість релевантних партій (або жтих партій, які у парламенті чи провідній палаті парламенту мають принаймні 3 % мандатів); 2) концентрація мандатів двох найбільших партій у парламенті/провідній палаті парламенту; 3) відношення мандатів першої та другої за розмірами парламентських партій (якщо відношення становить «2» та більше, це засвідчує, що в партійній системі якась партія може домінувати); 4) відношення мандатів другої та третьої за розмірами парламентських партій (у випадку, коли відношення становить «2,5» і більше, це свідчить, що відсоткова різниця мандатів другої-третьої партій більша за відсоткову різницю мандатів першої-другої партій)². На підставі цього А. Сіарофф вирізняє дев'ять видів партійних систем демократичних режимів (однопартійні системи до уваги не бралися, оскільки вони характеризують лише недемократичні політичні режими):

1. *Двопартійні незбалансовані (односторонні) системи* (фактично – двопартійні системи із однією домінуючою партією). Це такі партійні системи, де концентрація парламентських мандатів двох найбільших партій становить не менше 95 %, а відношення парламентських мандатів першої партії стосовно другої становить «2» та більше (тобто урядова партія принаймні у 2 рази більша від опозиційної партії за кількістю мандатів). У зазначених партійних системах переважно функціонують дві релевантні парламентські партії. Однак можливі й ситуації, коли діють три релевантні парламентські партії (тоді найменша партія наділена не більш ніж 5 % мандатів у парламенті або провідній палаті парламенту, тому не має потенціалу коаліційності).

¹ Поділ систем на «передбачувані» (закритої змагальності) та «непередбачувані» (відкритої змагальності) П. Маєра співзвучний із поділом систем на «інституціоналізовані» та «незавершені» С. Майнварінга і Т. Скаллі [55].

² Кореляції «2,0» між першою та другою партією та «2,5» між другою і третьою партією запропонована в 2006 р., тобто в оновленій версії типологізації партійних систем А. Сіароффа. Натомість, у версії 2000 р. їхніми аналогами були відповідно «1,6» і «1,8». Детально див. [76; 77].

Фактично домінуюча парламентська партія наділена не менше ніж 63 % мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту¹.

2. *Двопартійні збалансовані (змагальні) системи* (реально – двопартійні системи без домінуючих партій). У них концентрація парламентських мандатів двох найбільших партій становить 95 % (або і понад); відношення мандатів першої партії до другої становить менше «2» (опозиційна партія за кількістю мандатів у парламенті/провідній палаті не більш ніж у 2 рази менша від урядової партії); найбільша парламентська партія має абсолютну більшість мандатів у парламенті або провідній палаті парламенту; найбільша парламентська партія у часовому зрізі не одна і та сама, оскільки внаслідок змагальних виборів відбувається чергування позицій двох найбільших партій у формі їхньої урядової та опозиційної діяльності. В окреслених партійних системах функціонує переважно дві релевантні парламентські партії, але можливі ситуації, коли функціонують три релевантні парламентські партії. Тоді найменша партія наділена не більше, ніж 5 % мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту, тому не має потенціалу коаліційності та шантажу. Фактично це передбачає, що коли у парламенті або провідній палаті парламенту представлено лиш дві партії, найбільша парламентська партія наділена не більше, ніж 66 % мандатів, коли три партії – не більше ніж 64 % мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту.

3. *Дво-з-половиною партійні системи*. Кількість релевантних партій у них коливається від трьох до п'яти (проте зазвичай до чотирьох); концентрація парламентських мандатів двох найбільших партій становить 80–95 %; відношення мандатів першої стосовно другої партії парламенту становить менше «2» (бо найбільша партія за кількістю мандатів у парламенті/її провідній палаті не більше ніж у 2 рази більша за другу за розмірами партію); відношення мандатів другої до третьої партії парламенту становить «2,5» та більше, зазвичай – «3,0» та більше (бо друга партія за

¹ Разом із цим, очевидно, що перша партія може мати відносний розмір 75 %, а друга партія – 20 % усіх мандатів у парламенті/провідній палаті парламенту. Таку систему навряд чи вдасться назвати двопартійною, бо вона за класифікацією Дж. Сарторі швидше належатиме до партійної системи із партією-гегемоном. Більше того, така система не є стандартизованою для демократичних політичних режимів. Проте винятково формально/кількісно А. Сіарофф таку систему класифікує як двопартійну. Більше того, дослідник вводить окремі додаткові пояснення задля виокремлення двопартійних незбалансованих (односторонніх) систем. Вони стосуються тих країн, у яких в силу застосування деяких виборчих систем, крім парламентських партій, депутатські мандати отримують непартійні кандидати. У такому випадку концентрація мандатів найбільших парламентських партій може бути дещо нижчою стосовно повного складу парламенту або провідної палати парламенту, але не меншою 95 % щодо партійного складу парламенту або ж провідної палати парламенту (без врахування непартійних мандатів). Унаслідок цього може змінюватись відношення кількості мандатів першої до другої за розмірами парламентських партій.

кількістю мандатів у парламенті/його провідній палаті не менше ніж у 2,5 раза більша від третьою за розмірами партії; окрім того, відсоткова різниця мандатів другої-третьої партій більша за відсоткову різницю мандатів першої-другої партій). Специфіка таких партійних систем у тому, що найбільша партія має відносну більшість мандатів парламенту чи його провідної палати, але для формування уряду (чи абсолютної більшості) потребує підтримки меншої партії/партій парламенту/його провідної палати. Однак деколи трапляється, що у таких партійних системах партія самостійно може мати абсолютну більшість мандатів у парламенті чи його провідній палаті (внаслідок чого, залежно від кількості релевантних парламентських партій, система за визначенням може тягити до двопартійної збалансованої або ж на практиці нагадувати помірковано-багатопартійну систему з однією домінуючою партією). З цього приводу А. Болл і Г. Петерс [19, с. 112] зауважують: дво-з-половиною партійні системи – це такі партійні системи, де існує дві «домінуючі» партії, але вони самостійно вкрай зрідка керують абсолютною більшістю мандатів у парламенті або його провідній палаті, тому задля формування уряду потребують підтримки інших релевантних партій. У таких системах формуються переважно коаліційні (рідше – однопартійні) уряди більшості, хоча можуть діяти й однопартійні уряди меншості, формальну або мовчазну підтримку яким надають малі партії. У такому випадку релевантні партії наділені потенціалом коаліційності або потенціалом шантажу. Можливі й сценарії, коли найбільші партії парламенту/провідної палати досягають між собою згоди про формування урядових кабінетів (так званих великих коаліцій), фактично зводючи нанівець потенціал коаліційності та/або потенціал шантажу менших партій.

4. Помірковано-багатопартійні системи із однією великою або домінуючою партією. Це партійні системи, в яких: кількість релевантних партій коливається від трьох до п'яти; відношення парламентських мандатів першої щодо другої партії становить «2» та більше (тобто найбільша парламентська партія принаймні у 2 рази більша від другої за кількістю мандатів парламентської партії). Враховуючи ці параметри, цілком ймовірно, що велика партія може самостійно мати абсолютну більшість мандатів у парламенті/його провідній палаті. Така велика партія водночас буде домінуючою. В іншому випадку одна велика (однак не домінуюча) партія значно випереджає за кількістю депутатських мандатів інші парламентські партії, але немає абсолютної більшості мандатів у парламенті/його провідній палаті. У такому випадку не існує достовірної інформації та трактування партії як домінуючої надає (нагадує) лише її урядовий або опозиційний статус, оскільки можливе формування урядової коаліції на противагу найбільшій парламентській партії. Хоча, найчастіше у таких партійних системах формуються однопартійні уряди більшості чи меншості. У часовій перспективі ці партійні системи існують у таких країнах, де великою (домінуючою) залишається одна й та ж політична партія.

5. *Помірковано-багатопартійні системи з двома великими/головними партіями.* У них: кількість релевантних партій коливається від трьох до п'яти (зазвичай – від чотирьох до п'яти); відношення мандатів першої до другої парламентської партії становить менше «2» (тобто найбільша партія за кількістю мандатів у парламенті/його провідній палаті менше ніж у 2 рази більша від другої за розмірами партії); відношення мандатів другої стосовно третьої партії становить «2,5» і більше (тобто друга партія за кількістю мандатів у парламенті/його провідній палаті не менше ніж у 2,5 рази більша від третьої за розмірами партії; окрім того, відсоткова різниця мандатів другої-третьої партій більша за відсоткову різницю мандатів першої-другої партій). Отже, очевидно, що жодна із двох великих або головних партій найчастіше не має абсолютної більшості мандатів, тому має опиратись на потенціал коаліційності інших партій парламенту. Проте можливі сценарії, коли найбільші партії парламенту/його провідної палати досягають між собою згоди стосовно формування урядових кабінетів, фактично зводячи нанівець потенціал коаліційності малих парламентських партій. У більшості кейсів уряди більшості у таких партійних системах формуються на підставі творення коаліцій між великими та малими партіями, кожна з яких насамперед має потенціал коаліційності. Однак це ще не відкидає варіантів творення однопартійних або коаліційних урядів меншості, котрі опираються на формальну чимовчазну підтримку більше ніж однієї партії. Відповідно такі уряди ґрунтуються на парламентській підтримці партій, які мають потенціал коаліційності/шантажу.

6. *Помірковано-багатопартійні системи із відносною рівновагою (чи розмірним балансом) партій,* де: кількість релевантних партій коливається від трьох до п'яти (зазвичай – від чотирьох до п'яти); відношення мандатів першої до другої партії становить менше «2» (або найбільша партія за кількістю мандатів у парламенті/провідній палаті менше ніж у 2 рази більша від другої за розмірами партії); відношення мандатів другої до третьої парламентської партії становить менше «2,5» (друга партія за кількістю мандатів у парламенті/його провідній палаті менше ніж у 2,5 рази більша від третьої за розмірами партії; крім того, відсоткова різниця мандатів другої-третьої партій майже не відрізняється від відсоткової різниці мандатів першої-другої партій; часто трапляється й так, що існує незначна різниця між відсотком мандатів першої та третьої партій). У будь-якому випадку формування урядів більшості у зазначених партійних системах відбувається на основі творення коаліцій. Однак це не відкидає варіантів творення однопартійних і коаліційних урядів меншості. Так чи інакше – уряди опираються на мовчазну або формальну підтримку більше ніж однієї партії, кожна із яких має потенціал коаліційності або потенціал шантажу.

7. *Надмірно-багатопартійні системи з однією великою чи домінуючою партією.* Це – партійні системи, у котрих: кількість релевантних політичних партій парламенту – понад п'ять; співвідношення кількості мандатів першої партії до другої становить «2» й більше (велика або домінуюча партія парламенту принаймні у 2 рази

більша від другої за кількістю мандатів партії). Через значну фрагментацію парламентів або їхніх провідних палат мало ймовірно (але можливо), що велика партія наділена абсолютною більшістю мандатів. Це засвідчує, що велика партія зрідка бере участь у самостійному створенні кабінетів, натомість залучається допомогою інших релевантних партій з потенціалом коаліційності. Також мало ймовірно (проте можливо), що велика партія (не важливо, чи вона домінуюча) не братиме участі у формуванні кабінетів взагалі. Найчастіше у таких партійних системах формуються коаліційні уряди більшості, значно рідше – однопартійні або коаліційні уряди меншості. У часовій перспективі ці партійні системи існують у країнах, де великою/домінуючою є одна і та сама партія.

8. *Надмірно-багатопартійні системи з двома великими/головними партіями* – це партійні системи, де: кількість релевантних політичних партій парламенту понад п'ять; співвідношення мандатів першої щодо другої партії становить менше «2» (найбільша партія за кількістю мандатів у парламенті/провідній палаті менше ніж у двічі більша від другої за розмірами партії); відношення мандатів другої партії до третьої у парламенті становить «2,5» і більше (бо друга партія за кількістю мандатів у парламенті/його провідній палаті не менше ніж у 2,5 рази більша від третьої за розмірами партії). У цих партійних системах (з урахуванням всіх параметрів), очевидно, що жодна із двох головних партій переважно не має абсолютної більшості парламентських мандатів. Саме тому вона повинна опиратись на потенціал коаліційності інших партій парламенту/провідної палати парламенту. Проте можливі сценарії, коли найбільші партії парламенту/його провідної палати досягають між собою згоди про формування урядових кабінетів, реально зводячи нанівець потенціал коаліційності малих парламентських партій. У решті ж випадків формування урядів більшості або меншості у таких партійних системах відбувається на підставі творення коаліцій, де всі чи більшість партій мають потенціал коаліційності й потенціалом шантажу. Уряди опираються на формальну чи мовчазну підтримку більше ніж однієї партії.

9. *Надмірно-багатопартійні системи із відносною рівновагою (або розмірним балансом) партій.* У цих партійних системах: кількість релевантних партій парламенту – понад п'ять; відношення мандатів першої щодо другої партії становить менше «2» (тобто найбільша партія за кількістю мандатів у парламенті/провідній палаті менш ніж у 2 рази більша від другої за розмірами партії); відношення мандатів другої щодо третьої парламентської партії становить менше «2,5» (адже друга партія за кількістю мандатів у парламенті/провідній палаті менше ніж у 2,5 рази більша від третьої партії; відсоткова різниця мандатів другої-третьої партій практично не розбігається з відсотковою різницею мандатів першої-другої партій; але найчастіше трапляється, що існує незначна різниця між відсотком мандатів першої та третьої партій). Зазвичай концентрація парламентських мандатів двох найбільших партій у

таких системах становить менше 60 %. Саме тому часто (коли дві найбільші партії є супротивниками) формуються три- та більше партійні уряди.

Ще одну спробу типологізації/ретипологізації партійних систем запропонував 2004–2006 рр. С. Волінец [90; 91]. У процесі конструювання логіки партійних систем у демократичних політичних режимах дослідник виходить з таких індикаторів, як: кількість партій у системі (у парламенті чи провідній палаті парламенту); способи, з допомогою яких партії у системі традиційно взаємодіють поміж собою. До уваги в типологізації партійних систем взято винятково релевантні партії, які, за дефініцією Дж. Сарторі, повинні мати потенціал коаліційності та потенціал шантажу (про це уже зауважувалось), а також через факт свого існування мають бути здатними визначати напрям змагальності у системі. Унаслідок цього С. Волінец увиразнює два кількісні класи демократичних партійних систем – двопартійні, багатопартійні. Багатопартійні системи він розподіляє ще на два кластери – обмежено-багатопартійні та розширено-багатопартійні. *Обмежена багатопартійність* – це такий кластер багатопартійних систем, у яких кількість релевантних партій незначна і коливається від трьох до п'яти. *Розширена багатопартійність* – кластер багатопартійних систем, у котрих кількість релевантних партій є значною та коливається від шести до більшої. Причому, незалежно від кількості партій у партійних системах, вони можуть мати у своєму складі радикальні/антисистемні ліві та/чи праві партії. Тобто, незалежно від кількості партій у партійних системах, вони (партії) можуть взаємодіяти поміж собою по-різному. Тип взаємодії партій у системі визначається двома змінними: 1) дистанцією поміж партіями; 2) ступенем регулярної співпраці партій поміж собою. *Дистанція* – це ідеологічна чи «психологічна» відстань між партіями, яка може бути виміряна на підставі зіставлення програм партій, інтерв'ювання членів партій або опитування політичних експертів. Натомість, *регулярна співпраця партій* окреслена категорією «поляризація партій»: вона, за Дж. Сарторі, може бути відцентровою та доцентровою, а може й залежати від ідеологічного позиціонування партій у різних вимірах/конструкціях ідеологічного спектра (наприклад, з приводу ставлення партій до політичних і/чи економічних свобод, ролі держави, церкви).

В одних партійних системах усі політичні партії співпрацюють із приводу всіх проблем, в інших партійних системах – з приводу винятково окремих проблем, у третій – зовсім не співпрацюють. Різняться також і кількість партій, які співпрацюють або не співпрацюють з усіх/окремих питань (це регламентує внутрішню/внутрішньопартійну та зовнішню/міжпартійну зумовленість електоральної мінливості у різних типах партійних систем [22]). На цій підставі С. Волінец зауважує: *партійні системи* – комбінації кількості партій, способів/форм їхньої взаємодії між собою та відсутності чи наявності постійних або тимчасових міжпартійних альянсів (чи рівня поляризації партій). Це відображено в матриці кореляції індикаторів партійних систем (табл. 1).

Матриця сполучення індикаторів партійних систем у типологізації партійних систем С. Волінца

Індикатор		Двопартійність	Обмежена багатопартійність		Розширена багатопартійність		
Кількість партій		2 релевантні партії	3–5 релевантних партій		6 та більше релевантних партій		
Рівень поляризації	Форма змагальності		1–ст.	2–ст.	1–ст.	2–ст.	>2–ст.
Мінімальний	Відцентрова/ доцентрова	Тип	Тип	Тип	Тип	Тип	Тип
Помірний		Тип	Тип	Тип	Тип	Тип	Тип
Значний		Тип	Тип	Тип	Тип	Тип	Тип
Надмірний		Тип	Тип	Тип	Тип	Тип	Тип

Унаслідок цього вчений спростовує гіпотезу Дж. Сарторі, що системи поляризованого плюралізму повинні складатись із п'яти або більше релевантних партій, а системи поміркованого плюралізму – лише із трьох-чотирьох партій [72]. Інакше кажучи, це означає, що кластери двопартійності, обмеженої та розширеної багатопартійності є помірковано/поляризовано плюралістичними. Сам же феномен *поляризації партійних систем* науковець пропонує визначати по-різному: на основі простого означення більше чи менше поляризованих систем і на основі визначення кількості сторін партійної змагальності – однієї (1–ст.), двох (2–ст.) чи більше (>2–ст.)¹. Це є фактором кластеризації всіх двопартійних та багатопартійних систем напідставі поляризації партій у них на такі *види*: мінімально-поляризовані, помірно-поляризовані, значно-поляризовані та надмірно-поляризовані. Це означає, що міра поляризації протяжна у двопартійних системах і системах обмеженої та розширеної багатопартійності. Фактичним виявом цього, приміром, є те, що категорія «система поляризованого плюралізму» Дж. Сарторі у відображенні С. Волінца становить приклад надмірної поляризації розширеної багатопартійності та характеризується кількістю партій від шести й більше, високим рівнем поляризації та відцентровим характером змагальності. Від неї різниться, наприклад, менш поляризована та менш відцентрова розширена багатопартійність.

Ще одна сучасна спроба типологізації та таксономізації партійних систем здійснена у 2008 р. А. Блау [24]. Науковець виділив три індикатори типологізації партійних систем: міра багатопартійності на підставі врахування голосів виборців; міра пропорційності чи диспропорційності на основі розподілу законодавчої влади; міра

¹ Це особливо актуально у зрізі впливу радикальних лівих або правих партій на міжпартійну конкуренцію не тільки з цими партіями з боку системних партій, проте між самими системними партіями. Часто дослідники аргументують, що ослаблення позицій антисистемних партій відбувається паралельно із радикалізацією позицій системних партій. Детально див. [12; 27].

багатопартійності уряду. На основі їхнього синтезу А. Блау запропонував вирізнити профілі партійних систем. Поняття «*профіль партійної системи*» – це теоретико-методологічне відлуння ідеї Р. Таагепери і М. Шугарта про потребу конструювання «профілю пропорційності» чи способу візуалізації та квантифікації співвідношення голосів і мандатів партій у парламентах або провідних палатах парламентів різних країн [84]. Міру пропорційності у цьому ракурсі розраховують як відношення частки голосів певної партії до частки голосів цієї партії, поділеної на частку мандатів цієї партії. Тому «подолання» частки голосів виборців за партію засвідчує надмірну репрезентацію партії, натомість «недосягнення» частки голосів виборців за партію підтверджує недостатню репрезентацію партії. «Індикатором» багатопартійності зрізі врахування голосів виборців та складу урядів [25] є дані індексу ефективної кількості партій (за формулою Лааксо і Таагепери). Таку синтетичну модель А. Блау пояснив ідеєю П. Маєра [57, с. 65], що «ядром будь-якої партійної системи ... є система, яка заснована на структурі змагальності із приводу контролю виконавчої влади». З огляду на це, А. Блау запропонував поширити індекс ефективної кількості партій у його електоральному контексті (з голосів виборців та мандатів партій у парламентах або провідних палатах парламентів) на оцінювання сили парламентів і урядових кабінетів. Зазначений підхід окреслює, що вплив уряду приблизно пропорційний часткам портфелів партій в урядовому кабінеті впродовж певного періоду. Це означає, що спроба типологізації партійних систем А. Блау заснована на синтезі кількісних і якісних методів та підходів до порівняльного аналізу партійних систем.

Фактично це означає, що вчений застосував індекс ефективної кількості партій *на чотирьох рівнях*: 1) виборчому (до партій, які беруть участь у виборах); 2) парламентському (стосовно партій, котрі внаслідок парламентських виборів отримали мандати у парламенті/провідній палаті парламенту); 3) парламентсько-законодавчому (щодо партій, які в результаті парламентських виборів здобули мандати у парламенті/провідній палаті парламенту, в зв'язку з чим стали урядовими чи опозиційними, тому різною мірою впливають на здійснення законодавства); 4) урядово-виконавчому (стосовно партій, міністри яких беруть участь у діяльності урядових кабінетів [25, с. 173–174]). Це регламентує, що діяльність законодавчої та виконавчої влади (парламенту/провідної палати парламенту і уряду, йдеться про парламентські демократії) залежить від пропорційного розподілу мандатів партій у легіслатурі й від пропорційного розподілу міністрів партій в уряді.

Для визначення ефективної кількості партій на *парламентсько-законодавчому та урядово-виконавчому рівні* А. Блау застосовує різні методики. Для з'ясування ознак ефективності партій у парламентсько-урядовій діяльності дослідник користується ідеями Б. Пауелла [66] про оцінку впливу урядових й опозиційних партій на процес законотворення. Урядова партія завжди має ефективний вплив на рівні 1. Натомість опозиційна партія, яка протистоїть уряду меншості без стійкої підтримки

парламенту, має ефективний вплив на рівні 0,5; опозиційна партія, яка протистоїть уряду меншості зі стійкою підтримкою з боку парламенту, – 0,2; опозиційна партія, яка протистоїть уряду більшості, – 0,1. Якщо опозиційна партія керує важливим чи опозиційним комітетом парламенту, її ефективний вплив зростає на 0,125. У випадку, коли опозиційна партія контролює більшість у верхній (зазвичай субординованій) палаті парламенту, її ефективний вплив зростає на 0,1. Тобто урядова партія має максимальний ефективний вплив на рівні 1,0, а опозиційна партія – на рівні від 0,1 до 0,85. Такий висновок корелює з результатами експертних опитувань М. Лейвера і Б. Ханта [48], а тому методика Б. Пауелла застосовується А. Блау як засаднича під час оцінювання ефективної кількості суми усіх урядових та опозиційних політичних партій на парламентсько-законодавчому рівні. В оцінюванні ефективної кількості партій на урядово-виконавчому рівні А. Блау виходить із припущення про рівну «вагомість» кожного міністра уряду або про відсутність відмінності між портфелями міністрів, що виділені тій чи іншій партії уряду (фактично оминається усталене в політичній науці трактування урядових міністрів як відмінних за ролями та повноваженнями, але робиться це з огляду на коментар П. Варвіка і Дж. Дракмана, що партії при формуванні урядів завжди зважають на силу/важливість різних міністерських посад, тому це не суттєво впливає на пропорційність розподілу посад між урядовими партіями, тобто на ефективну кількість партій на урядовому рівні [36; 88]).

Застосування індексу ефективної кількості партій на чотирьох рівнях діяльності партій слугує підставою для нової (не апробованої раніше) типологізації партійних систем. Однак це не є підставою для класифікації або категоризації типів партійних систем. Приміром, ми можемо класифікувати партійні системи на основі індексу ефективної кількості партій на виборчому або парламентському рівні тощо. Однак з'ясування ефективної кількості партій у багатопартійних системах значно ширше й комплексніше, адже може фокусуватись на голосах виборців, мандатах партій і силі партій у здійсненні законодавчої та виконавчої влади. Тобто доцільно виокремлювати три класифікатори або критерії типологізації партійних систем, про які уже згадувалося. Це – міра багатопартійності на основі врахування голосів виборців, міра пропорційності на основі трансформації голосів виборців у законодавчу владу, міра багатопартійності у виконавчій владі. *Перший критерій* не потребує якісних категорій, оскільки є кількісним індексом ефективної кількості виборчих партій. *Другий та третій критерії* потребують категоризації. А. Блау виокремлює такі види партійних систем на підставі критерію міри пропорційності трансформації голосів виборців у законодавчу владу: цілком пропорційні партійні системи, помірковано пропорційні партійні системи та диспропорційні партійні системи. Натомість дослідник вирізняє такі види партійних систем на основі критерія міри багатопартійності у виконавчій владі: однопартійні системи виконавчої влади; півтора-партійні системи виконавчої влади та двох- і більше партійні системи виконавчої влади. Виняток становлять системи виконавчої влади, для

котрих властива кореляція формування однопартійних урядів і двопартійних «великих» коаліцій. Висновок про партійну систему загалом автор вибудовує на підставі комбінування трьох критеріїв партійних систем. Причому дослідник не застосовує жодних найменувань для різноманітних конфігурацій партійних систем.

Найновішу типологізацію партійних систем запропонували *М. Лейвер* та *К. Бенойт* у 2013–2015 рр. [49; 50] (першу спробу окресленого підходу булопредставлено в 2005 р. [23]). Вона згенерована на основі арифметичних підрахунків різних *варіантів прийняття законодавчих рішень* у парламентах/провідних палатах парламентів. Науковці зазначають, що, попри велику кількість можливих варіантів розподілу мандатів у парламентах багатопартійних демократій, існує набагато менше класів розподілу мандатів. Приміром, налічується майже 3 млн варіантів поділу мандатів між десятима партіями у стомандатному парламенті [51]. Однак, з урахуванням процесу формування/конструювання парламентської більшості, кількість варіантів поділу мандатів суттєво скорочується, адже багато варіантів поділу мандатів виявляються функціонально еквівалентними, формуючи схожий набір переможних коаліцій. З метою підтвердження такого висновку *М. Лейвер* і *К. Бенойт* пропонують приклад трьох сценаріїв розподілу мандатів для стомандатного парламенту, який складається з п'яти партій (цифри у дужках вказують мандати партій у парламенті): А (48, 13, 13, 13, 13), Б (48, 43, 3, 3, 3), В (40, 15, 15, 15, 15). Будучи різними у зрізі складу парламентів, такі сценарії розподілу мандатів еквівалентні у тому сенсі, що найбільша партія парламенту може сформувати переможну коаліцію із будь-якою іншою партією парламенту. Натомість усі інші партії можуть сформувати переможну коаліцію лише у випадку комбінування їхніх зусиль та виключення з коаліції найбільшої партії парламенту. Однак три парламенти суттєво відрізняються у контексті їхньої «крихкості» та конфігурації. Здебільшого такий висновок був раніше зроблений у доробках, присвячених оцінюванню сили політичних партій у парламентських коаліціях і в прийнятті законодавчих рішень [18; 20; 39; 47; 63; 75; 82; 83]. Тому результати виборів навіть в одній і тій ж країні генерують різні *варіанти* чи *класи прийняття законодавчих рішень* у парламентах і, відповідно, різні типи або класи парламентсько-партійних систем (інакше кажучи, систем законодавчих/парламентських партій).

На цій підставі *М. Лейвер* та *К. Бенойт* запропонували математичну модель типологізації партійних систем для парламентів/провідних палат парламентів, котрі складаються з n партій $P_1, P_2, P_3, \dots, P_n$, у порядку зменшення кількості мандатів. Кількість мандатів, що контролює партія P_1 , становить S_1 . Кожна парламентсько-партійна система може бути описана як $(W: S_1, S_2, S_3, \dots, S_n)$, де за обов'язковимиконституційними правилами прийняття кожного законодавчого рішення повинне бути підтримане депутатами (коаліцією депутатів) парламенту, чия кількість рівна або більша W . При чому вирішальне значення має так звана *переможна квота*, що забезпечує результативність будь-якого голосування у парламенті. У

випадку, коли будь-яка парламентська/законодавча коаліція або коаліція депутатів/законодавців, C , є переможною, тоді решта депутатів парламенту, C' , обов'язково не є переможною. Хоча, W у будь-якому випадку має бути принаймні відносною/абсолютною більшістю депутатів/законодавців, хоч інколи має бути кваліфікованою більшістю депутатів/законодавців. Проте цілком очевидно: якщо W є вирішальною чи переможною, сума $S1 + S2 + S3$ обов'язково є меншою $2W$, сума $S2 + S3$ обов'язковоє меншою-рівною $4W/3$, а $S3$ обов'язково є меншою-рівною $2W/3$. Також кожна законодавчу/парламентську коаліцію, наприклад, партій $P1$ і $P2$ як таку окреслюють як суму їхніх депутатських мандатів, тобто $P1P2$. При чому законодавча коаліція може складатись лише з основних партій, а також з основних і неосновних партій. *Основна* та партія, вихід котрої з коаліції спричиняє втрату більшості та крах коаліції. Натомість партії, вихід яких із коаліцій не призводить до втрати більшості, хоча призводить до зміни конфігурацій коаліцій, є *неосновними*. Саме тому цілком очевидно, що мінімально-переможні законодавчі коаліції складаються з основних партій, а надлишково-переможні коаліції – з основних та неосновних партій. Про законодавчі коаліції меншості не йдеться, адже в кожному парламенті законодавчі рішення приймають на підставі простої, абсолютної або кваліфікованої більшості. Тому законодавчі коаліції в партійному зрізі є лише мінімально-переможними й надлишково-переможними, а в розмірно-партійному контексті – мінімальними, мінімально-переможними, надлишково-переможними та кваліфікованими. Усе це, на підставі врахування розмірів (у форматі кількості мандатів) трьох найбільших парламентських партій, одна відносно іншої, а також відносно необхідної більшості депутатів/законодавців для досягнення «переможної квоти», дає підстави виокремити п'ять вичерпних і еквівалентних *варіантів або класів* партійних чи парламентсько-партійних систем: єдиної переможної партії, сильної домінуючої партії, топ-трьох партій, топ-двох партій, відкритої системи.

Таблиця 2

Варіанти або класи партійних чи парламентсько-партійних систем за методикою М.

Лейвера та К. Бенюта

Наявність єдиної переможної партії	Відсутність єдиної переможної партії			
$S1 \geq W$	$S1 < W$			
$S1 \geq W$	$S1 + S2 \geq W$			$S1 + S2 < W$
	$S1 + S3 \geq W$	$S1 + S3 < W$		
	$S2 + S3 < W$	$S2 + S3 \geq W$		
Система єдиної переможної партії	Система з сильно домінуючою партією	Система топ-трьох	Система топ-двох	Відкрита система

Партійна (парламентсько-партійна) система єдиної переможної партії ($S1 \geq W$) передбачає такий сценарій розподілу парламентських мандатів, за якого одна партія з «переможною квотою» контролює усі законодавчі рішення.

Партійна (парламентсько-партійна) система з сильною домінуючою партією передбачає такий сценарій, коли домінуюча партія $P1$ має достатньо багато мандатів для контролю законодавчих рішень. Однак сформувати переможну коаліцію, а тому й отримати «переможну квоту» можна лише за допомогою партій $P2$ чи $P3$ ($S1 + S2 \geq W$ або $S1 + S3 \geq W$), але за умови, що $P2$ та $P3$ разом не можуть сформувати переможної коаліції ($S2 + S3 < W$). Це означає, що за класичними визначеннями, партія $P1$ є законодавчо домінуючою [37; 65; 86]. Адже всі інші варіанти коаліцій обов'язково взаємовиключно-програшні. Натомість, партія $P1$ сильно домінуюча, коли вона може сформувати переможну коаліцію чи з $P2$, чи з $P3$, а не лише з $P2$. За умови ж низької електоральної мінливості це означає, що партії $P2$ та $P3$ завжди є членами тих переможних коаліцій, котрі не включають партії $P1$. Натомість партія $P1$ є членом будь-якої двопартійної переможної коаліції. Стратегічне значення такого поділу мандатів у тому, що сильно домінуюча партія має привілейоване становище у торгах за законодавчим процесом. У випадку, коли така партія виключена із переможної коаліції, яка обов'язково має включати партії $P2$ та $P3$, то домінуюча партія може спокусити партію $P2$ чи $P3$ або, ймовірно, й інші основні партії сформувати нову переможну коаліцію. Партійні системи зі сильною домінуючою партією поширені і у випадку урядів більшості, й у випадку урядів меншості. Окрім того, саме арифметичні атрибути таких партійно-парламентських систем становлять одну з базових причин формування однопартійних та коаліційних урядів меншості.

Специфічний різновид партійних систем з домінуючою партією становлять партійні системи, де сильна домінуюча партія $P1$ може формувати переможні коаліції із будь-якими партіями парламенту ($S1 + S_n \geq W$). Таку сильну домінуючу партію М. Лейвер й К. Бенойт називають *системно-домінуючою*, а партійні системи за її участі – зі системно-домінуючою партією. Примітно, що будь-яка переможна коаліція без системно-домінуючої партії обов'язково повинна складатись із усіх інших партій парламенту. Інакше кажучи, найбільша партія плюс будь-яка інша партія або кожна партія, крім найбільшої. Це означає, що кожна партія парламенту, крім домінуючої, є досконалим заміником одна одної. Крім того, це необхідна та достатня умова системного домінування [38; 62], а різновид партійних систем зі сильною домінуючою партією часто властивий однопартійним урядам меншості. Однак не є варіантом системно-домінуючої партії гіпотетичний розподіл депутатських мандатів із-поміж партіями у п'ятипартійному парламенті, наприклад, за схемою 35, 25, 16, 16, 8. Адже переможними будуть усі варіанти двопартійних коаліцій із партією $P1$, окрім коаліції партій $P1$ та $P5$. Такий варіант розподілу депутатських мандатів фактично буде прикладом системи з сильною домінуючою партією.

Партійна (парламентсько-партійна) система топ-трьох партій – сценарій такого розподілу депутатських мандатів, за якого кожна пара трьох найбільших і основних парламентських партій спроможна сформувати переможну коаліцію. Це означає, що формула такої партійної системи – $S_2 + S_3 \geq W$. Наслідками такої партійної системи є те, що: по-перше, незалежно від кількості партій у парламенті, лише три найбільші партії – основні; по-друге, кожна коаліція без участі будь-яких двох з трьох найбільших і основних парламентських партій є прогративною; по-третє, три найбільших та основних партії у партійній системі топ-трьох партій є ідеальними заміниками одна одної у наборі мінімально-переможних коаліцій. Тобто сила найбільших і основних парламентських партій – сумірна, а сила інших парламентських партій дорівнює нулю чи прямує до нуля. У практичному сенсі це відображено в тому, що у випадку відсутності партії з абсолютною більшістю мандатів у парламенті чи провідній палаті парламенту насамперед перевіряється можливість творення мінімально-переможної коаліції другою і третьою за розміром партіями. У такому контексті партійні системи топ-трьох партій значною мірою нагадують чисті трипартійні системи (де інші парламентські партії відсутні), які на практиці трапляються зрідка.

Партійна (парламентсько-партійна) система топ-двох партій – сценарій такого розподілу депутатських мандатів, за котрого дві найбільших та основних партії парламенту/провідної палати парламенту можуть сформувати переможну коаліцію ($S_1 + S_2 \geq W$). Однак цього не може зробити будь-яка одна із таких двох партій за допомоги будь-якої іншої партії ($S_1 + S_3 < W$). Відповідно двопартійні переможні (мінімально-переможні) коаліції можливі тільки між двома найбільшими партіями парламенту, а всі інші коаліції – прогративні. Наслідком такої партійної системи є те, що та чи інша партія з двох найбільших і основних партій парламенту завжди є членом суто двопартійних мінімально-переможних коаліцій.

Відкрита партійна (парламентсько-партійна) система становить сценарій такого розподілу депутатських мандатів, за якого в умовах визначальної нерівності партій у парламенті чи провідній палаті парламенту ($S_1 + S_2 < W$) не існує жодного варіанта формування двопартійної переможної коаліції. З огляду на це, зрозуміло, що друга за розмірами партія парламенту обов'язково повинна хоча б удвічі бути меншою від переможної квоти. Наслідками та передумовами такої партійної системи є те, що: по-перше, найбільша партія завжди хоча би вдвічі менша від переможної квоти (оскільки $S_1 + S_2 < W$, тоді $S_1 < W/2$ й $S_2 < W/2$, хоча $S_1 \geq S_2$); по-друге, кількість партій у партійній системі – не менша п'яти. Це означає, що будь-яка партія (навіть найбільша за розмірами) у намаганні створити переможну коаліцію повинна співпрацювати з двопартійними прогративними коаліціями.

Будучи інтуїтивно легко зрозумілою, типологізація партійних (парламентсько-партійних) систем М. Лейвера і К. Бенойта дещо проблемна, оскільки науковці у ній

концентруються лише на арифметичних обмеженнях процесу законодавчого торгу, не апелюють до врахування інституційного середовища і вето-акторів.

Спільним (однак штучним) недоліком більшості типологій партійних систем, які конструюються та застосовуються для демократичних політичних режимів, є те, що вони не апелюють до *однопартійних систем і систем з партіями-гегемонами*. Однак на це є своя цілком очевидна причина, яка полягає в тому, що у демократіях у жодному випадку неможливими постають однопартійні системи і системи з партіями гегемонами. Ще один недолік усіх окреслених типологій партійних систем – вони не враховують варіанта *відсутності й несформованості партійної системи* (натомість окреслюють наявність «непартійної системи»), що може відбуватись унаслідок: а) панування у суспільстві політичної культури, яка не передбачає чи не заохочує існування та діяльності політичних партій в їхньому сучасному розумінні; б) встановлення вищою державною владою заборони чи обмеження (і постійної, і тимчасової) на створення та функціонування будь-яких політичних партій. *Перший тип ситуацій* може характеризуватись моментами, за котрих певні політичні сили намагаються створити політичні партії та, відповідно, партійну систему. Проте традиціоналістичне суспільство фактично заперечує, відкидає і зводить нанівець ці намагання, перетворюючи новостворені політичні псевдопартії на кліки, клани та інші неполітичні (радше – комунальні) організації. *У другому типі ситуацій* за певних обставин можуть сформуватись нелегальні партії, причому нерідко їхня основна діяльність зосереджується або за кордоном, або в тих регіонах країни, щовиходять із-під контролю правлячих у державі політичних еліт. Інколи трапляється, що партії легалізовані. Проте вища державна влада (зазвичай у недемократичних політичних режимах) різними механізмами намагається ослабити їхній політичний вплив і/чи посилити власний політичний вплив, апелюючи, зокрема, до принципів технократичного чи псевдотехнократичного (загалом – непартійного) урядування, фальсифікуючи вибори на користь непартійних кандидатів на державні посади, атакож імплементуючи такі різновиди виборчих систем, які сприяють не партіям, а персоналіям. Однак, навіть попри це, зазначений недолік усіх розглянутих нами типологій партійних систем відносний. Адже у сучасному світі дуже рідко зустрічаються країни, у яких відсутніми або несформованими є партійні системи, тобто країни, де сформовано так звані непартійні системи. Водночас, до феномену непартійності системи інколи доводиться апелювати хоча би частково. Так, ідеться про окремі випадки застосування мажоритарних виборчих систем або мажоритарних складових змішаних виборчих систем у країнах, де тільки почали виникати політичні партії. Річ у тому, що у таких країнах на виборні посади часто обирають непартійних кандидатів, котрі повністю чи частково деструктують партійні системи, змінюють їхній вигляд або тип і загалом ускладнюють процес визначення типу та динаміки розвитку партійної

системи. У зв'язку з цим вони, щонайменше, потребують урахування, хоча б у конструюванні типологізації партійних систем.

У цьому контексті пропонуємо підхід до типологізації партійних систем, який полягає у врахуванні частки непартійних депутатів у складі легіслатур. Пояснюємо це тим, що непартійні депутати у деяких, особливо пострадянських (та не повністю демократичних, гібридних чи автократичних), країнах звикло становлять або раніше становили основу (чи складову) парламентської підтримки президентів¹, тому є важливими типологізаційно. Для врахування цього факту, беремо за основу таксономію партійних систем А. Сіароффа [76; 77] та доповнюємо/модифікуємо її певними індикаторами, отримуючи новий класифікаційний ряд партійних систем (типологія *І. Осадчука*). Причому виокремлено такі індикатори класифікації партійних систем: 1) кількість і розмір релевантних парламентських партій (частка мандатів релевантної партії $\geq 3\%$ від фактичного складу легіслатури); 2) концентрація мандатів двох найбільших партій у легіслатурі; 3) співвідношення мандатів першої та другої за розмірами партій у легіслатурі; 4) співвідношення мандатів другої і третьої за розмірами партій у легіслатурі; 5) частка непартійних депутатів/рівень непартійності у легіслатурі. Більшість із них відповідає теоретико-методологічним зауваженням і логіці А. Сіароффа, а уточнення потребує індикатор співвідношення мандатів першої та другої за розмірами партій у легіслатурі. Річ у тому, що врахування цього індикатора дає змогу дистинктивно глянути на *природу таких типів парій*, як велика і домінуюча, і виокремити феномен супердомінуючої партії. У кількісному зрізі *домінуюча партія* – це партія, котра має понад 50 % мандатів у легіслатурі; *супердомінуюча партія* – це партія, яка має більше 75 % мандатів у легіслатурі; *велика партія* – партія, що не є домінуючою чи супердомінуючою, але концентрація її парламентських мандатів більша ніж удвічі від концентрації мандатів будь-якої іншої партії в легіслатурі. Крім того, теоретико-методологічно новий індикатор – *рівень непартійності у легіслатурі*, що може бути низьким, середнім або високим. Низький рівень непартійності притаманний для кейсів, коли частка непартійних депутатів менша чи дорівнює 16,7 % від фактичного складу легіслатури. Середній рівень непартійності – це кейс, коли частка непартійних депутатів становить від 16,8 % до 33,4 % від фактичного складу легіслатури. Врешті, високий рівень непартійності властивий для кейсів, коли частка непартійних депутатів становить від 33,5 % до 50,0 % від фактичного складу легіслатури. Відтак на підставі врахування перелічених індикаторів виокремлення типів партійних систем має бути двопорядковим: спочатку визначається логіка міжпартійної конструкції упартійній

¹ Наприклад, у Білорусі в 2000–2016 рр. партійна система є непартійною. Окрім того, для партійних систем Казахстану, Киргизстану, Росії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану тощо на певних етапах еволюції був/є властивий певний (низький, середній чи високий) «рівень непартійності» [4, с. 214–215].

системі, а згодом (за можливості) вона доповнюється параметром рівнянепартиїності партійної системи. Так, можна отримати такі типи партійних систем:

1. *Однопартійні*, в яких функціонує одна релевантна партія.

2. *Двопартійні незбалансовані (односторонні) з однією домінуючою партією*, де концентрація парламентських мандатів двох релевантних партій становить не менше 95 %, а одна з цих партій має понад 50 % мандатів у парламенті.

3. *Двопартійні незбалансовані (односторонні) з однією супердомінуючою партією*, у яких концентрація парламентських мандатів двох релевантних партій становить не менше 95 %, а одна з цих партій має понад 75 % мандатів у парламенті.

4. *Двопартійні збалансовані (змагальні) (реально двопартійні без домінуючих чисупердомінуючих партій)*, у котрих: концентрація парламентських мандатів двохрелевантних партій становить 95 % і більше, а відношення мандатів найбільшої парламентської партії до другої становить менше «2»

5. *Дво-з-половиною партійні*, в яких: кількість релевантних партій коливається від 3 до 5; жодна з цих партій не є домінуючою чи супердомінуючою; концентрація парламентських мандатів двох найбільших партій становить 80–95 %; відношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше «2»; відношення мандатів другої партії до третьої становить «2,5» та більше.

6. *Помірковано-багатопартійні з однією великою партією*, де: кількість релевантних партій коливається від 3 до 5; жодна із цих партій не є домінуючою чи супердомінуючою; відношення парламентських мандатів першої партії щодо другої становить понад «2».

7. *Помірковано-багатопартійні з однією домінуючою партією*, в яких: кількість релевантних партій коливається від 3 до 5; одна з цих партій має понад 50 % мандатів у парламенті.

8. *Помірковано-багатопартійні з однією супердомінуючою партією*, у котрих: кількість релевантних партій коливається від 3 до 5; одна з цих партій має понад 75 % мандатів у парламенті.

9. *Помірковано-багатопартійні з двома великими партіями*. У них: кількість релевантних партій коливається від 3 до 5; жодна з цих партій не є домінуючою чи супердомінуючою; відношення мандатів першої парламентської партії до другої менше «2»; відношення мандатів другої партії щодо третьої «2,5» і більше.

10. *Помірковано-багатопартійні з відносною рівновагою (розмірним балансом) партій*, у котрих: кількість релевантних партій коливається від 3 до 5; відношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше «2»; відношення мандатів другої партії до третьої становить менше «2,5».

11. *Надмірно-багатопартійні з однією великою партією*, в яких: кількість релевантних політичних партій парламенту від п'яти до десяти; жодна з цих партій не є

домінуючою чи супердомінуючою; співвідношення кількості мандатів першої парламентської партії до другої становить понад «2».

12. *Надмірно-багатопартійні з однією домінуючою партією.* У них: кількість релевантних політичних партій парламенту від п'яти до десяти; одна із цих партій має понад 50 % мандатів у парламенті.

13. *Надмірно-багатопартійні з однією супердомінуючою партією,* у котрих: кількість релевантних політичних партій парламенту від п'яти до десяти; одна з цих партій має понад 75 % мандатів у парламенті.

14. *Надмірно-багатопартійні з двома великими партіями,* де: кількість релевантних політичних партій парламенту від 5 до 10; жодна із цих партій не є домінуючою або супердомінуючою; співвідношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше «2»; відношення мандатів другої партії до третьої у парламенті становить «2,5» і більше.

15. *Надмірно-багатопартійні з відносною рівновагою (чи розмірним балансом) партій,* в яких: кількість релевантних партій парламенту від 5 до 10; відношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше «2»; відношення мандатів другої партії щодо третьої становить менше «2,5».

16. *Атомізовані з однією великою партією.* У них: кількість релевантних політичних партій парламенту більше десяти; жодна з цих партій не є домінуючою чи супердомінуючою; співвідношення кількості мандатів першої парламентської партії до другої становить понад «2».

17. *Атомізовані з однією домінуючою партією,* у котрих: кількість релевантних політичних партій парламенту більше десяти; одна з цих партій має понад 50 % мандатів у парламенті.

18. *Атомізовані з однією супердомінуючою партією,* де: кількість релевантних політичних партій парламенту більше десяти; одна з цих партій має понад 75 % мандатів у парламенті.

19. *Атомізовані з двома великими партіями.* У них: кількість релевантних політичних партій парламенту більше 10; жодна із цих партій не є домінуючою або супердомінуючою; відношення мандатів першої парламентської партії до другої менше «2»; відношення мандатів другої партії до третьої «2,5» і більше.

20. *Атомізовані з відносною рівновагою (розмірним балансом) партій,* в яких: кількість релевантних партій парламенту більше 10; відношення мандатів першої парламентської партії до другої менше «2»; відношення мандатів другої партії щодо третьої менше «2,5».

21. *Непартійні,* де непартійні депутати мають понад 50 % мандатів¹.

¹ Більш детально див. [4].

Отже, підсумовуючи існуючі та нові теоретико-методологічні параметри й підходи до типологізації партійних систем, зазначимо, що проблема таксономії партійних систем – дуже комплексна та складна.

По-перше, очікуваний/отримуваний результат типологізації партійних систем майже завжди залежить від того, як ми підраховуємо партії. Враховуючи те, що існує два ключових методи та підходи до оцінювання і підрахунку партій, – перший становить кількісний індекс ефективної кількості партій, а другий – якісний аналіз конкуренції між партіями. У зв'язку з цим потрібно виокремлювати два «чистих», чи ідеальних ракурси типологізації партійних систем – кількісний і якісний. І хоч ці ракурси часто обговорюють із погляду їх технічних достоїнств, мабуть, важливішу відмінність становлять їхні системно-аналітичні патерни або те, як вони підраховують політичні партії. Кількісний підхід головно фокусується на голосах виборців і мандатах партій, натомість якісний підхід – на міжпартійній конкуренції у контексті формування, функціонування та відповідальності урядових кабінетів. Унаслідок цього часто, на думку О. Нідермаєра [64], А. Кройссанта та Ф. Волкела [29], кількісний підхід іменують *електоральним виміром* у типологізації партійних систем, що опирається на такі маркери порівняльного аналізу, як абсолютна й ефективна кількість партій, відносний розмір партій, фрагментація й асиметрія партійних систем (на підставі складу парламенту/провідної палати парламенту), політична орієнтація і поведінка (на основі ідеологічних позицій партій та їхніх стратегій електоральної змагальності й поляризації у партійних системах). Натомість якісний підхід досить часто називають *урядовим виміром* у типологізації партійних систем, оскільки він фокусується на таких системних складових, як ригідність/стійкість процедур під час формування урядових кабінетів і зміни у патернах коаліційності. Обидва ракурси мають сильні та слабкі сторони; так само обидва ракурси мають технічні плюси і мінуси. Тому модерні типологізації партійних систем поступово стають білатеральними, бо засновані і на кількісних, і на якісних методах та підходах до оцінювання й підрахунку партій.

По-друге, будь-яка ефективна логіка типологізації партійних систем за внутрішньою структурою повинна бути не лише вичерпною та взаємовиключною (має охоплювати всі відповідні випадки в єдиній аналітичній категорії), а й «заощадливою» (повинна охоплювати якомога меншу кількість категорій) та «природною, але не штучною» [45; 53, с. 7]. При чому, за А. Лейпхартом, цілком очевидно: «природність класифікації є питанням міри: що більше вона помагає у відкритті емпіричних залежностей, то більше природною вона є. Згідно з Дж. Хакслі, всяка природна класифікація дає змогу зробити максимальну кількість «передрікань та відрахувань». З огляду на це, природна типологізація партійних систем повинна визначатися двома головними функціями: 1) полегшувати

порівняння та розрізнення між різними типами партійних систем і полегшати у відкритті важливих характеристик, які логічно не залежать від критеріїв, через котрі відбувається визначення типів партійних систем, але котрі емпірично асоційовані з різними типами партійних систем; 2) сприяти порівнянням у межах кожного типу партійних систем та атрибутів партійних систем, що виведені як спільні всіма партійними системами, у межах котрих конкретний тип партійної системи виконує роль контрольної змінної та параметра. У цьому контексті, для прикладу, в одних країнах доцільно аналізувати рівень непартійності партійної системи, а в інших – ні, хоча загалом така потреба визначається емпірично. Загалом очевидно, що доконаним фактом є наукова позиція, згідно з якою про те, наскільки конструювання певної типологізації партійних систем є природним, а не штучним, можна стверджувати винятково на підставі її верифікації та перевірки на практиці.

Пропонуємо це здійснити на прикладі партійної системи України в 1990–2016 рр., на підставі чого можна перевірити/верифікувати емпіричну відповідність таксономії партійної системи у нашій державі теоретико-методологічному профілю партійних систем відповідно до їхніх різних типологізацій. Це важливо із огляду на те, що: 1) допомагає перевірити всеохоплюваність запропонованих типологій партійних систем; 2) рефлексує емпіричну та практичну картину ефективності різних типологізацій партійних систем на підставі їхньої верифікації упродовж певного періоду часу; 3) виокремлює теоретичні індикатори та патерни різних типологізацій партійних систем, які найефективніше спрацьовують на практиці; 4) виявити різнобічну специфіку партійної системи України, її якісні та кількісні параметри тощо. Виокремлені пункти було вирішено верифікувати на підставі переведення якісних і кількісних, електоральних та урядових патернів теоретичних типологізацій партійних систем в емпіричну площину на прикладі України, але без апелювання до історії становлення партій і партійної системи у нашій державі. Внаслідок цього намічено тенденцію уникнення різних нетипологізаційних екскурсів у партійну систему України, натомість запропоновано згенерувати лише результати позиціонування партійної системи України в 1990–2016 рр. (див. табл. 3).

Таблиця 3
Порівняльна верифікація теоретичних типологізаций партійних систем на прикладі України в 1990–2016 рр.¹

Дата парламентських виборів	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вересень 1990 р.	Квітень 1994 р.	Вересень 1999 р.	Вересень 2002 р.	Вересень 2006 р.	Вересень 2007 р.	Жовтень 2012 р.	Жовтень 2014 р.		
Вибірча система	Макжоритарна абсолютної більшості (450)	Макжоритарна абсолютної більшості (450)	Змішана паралельна мажоритарна відносної більшості (225) + пропорційна (225) закруглених списків	Змішана паралельна мажоритарна відносної більшості (225) + пропорційна (225) закруглених списків	Пропорційна (450) закруглених списків	Пропорційна (450) закруглених списків	Змішана паралельна мажоритарна відносної більшості (225) + пропорційна (225) закруглених списків	Змішана паралельна мажоритарна відносної більшості (225) + пропорційна (225) закруглених списків	
Номинальний (повний) склад парламенту, №	450	450	450	450	450	450	450	450	
Фактичний (обраний) склад парламенту, №	442	338	445	447	450	450	445	423	
Партійні негарційні місця в парламенту, %	98,6/1,4	50,3/49,7	75,1/24,9	79,4/20,6	100,0	100,0	90,3/9,7	77,3/22,7	
Абсолютна кількість партій парламенту, №	2	14	19	10	5	5	9	11	
Кількість релевантних партій (≥ 5% мандатів)	2	4	8	6	5	5	5	6	
Найбільша партія парламенту, %	74,5	25,4	27,2	24,8	41,3	38,9	41,6	31,2	
Концентрація партій парламенту (оцінка двох найбільших партій парламенту), %	98,6	31,3	37,5	47,4	70,0	73,6	64,3	50,6	
Концентрація партій парламенту (оцінка трьох найбільших партій парламенту), %	98,6	36,9	45,1	62,2	88,0	89,6	73,3	58,4	

¹ Порівняльна верифікація теоретичних типологізаций партійної системи на прикладі України здійснено з огляду на декілька зауважень: 1) введено як партію, так і негарційну коаліцію українських легіслатур; 2) не введено акантинних мандатів в українських легіслатурах, тобто аналіз здійснено виключно стосовно фактичного (обраного) складу українських легіслатур. У випадку України це генерує додаткові складнощі в визначенні типу партійної системи, адже в українських парламентах декілька разів, зокрема в 1990, 1994, 1998, 2002, 2012 та 2014 рр., було репрезентовано (випадок застосування мажоритарної виборчої системи або змішаної виборчої системи паралельного членства) числом членів негарційних депутатів.

Продовження табл. 3

<i>j</i>	2	3	4	5	6	7	8	9
Відношення мейдівів першої партії до другої партії	3,0	4,3	2,6	1,1	1,4	1,1	1,8	1,6
Відношення мейдівів другої партії до третьої партії	-	1,1	1,4	1,5	1,6	2,2	2,5	2,5
Індекс партійного співвідношення Рєв	0,38	0,93	0,90	0,86	0,71	0,70	0,76	0,85
Індекс ефективної кількості партійних мейдів Лавско і Тарченко	1,60	13,50	9,80	7,02	3,41	3,30	4,09	6,64
Індекс ефективної кількості партійних мейдів Мотузєва	1,16	2,71	3,70	4,98	2,42	2,65	2,20	3,35
Індекс ефективної кількості партійних мейдів Давєва і Буєва	1,47	8,71	6,74	5,52	2,92	2,94	3,25	4,92
Індекс ефективної кількості партійних мейдів Голосєва	1,34	3,09	4,23	4,27	2,85	3,00	2,64	3,45
Тип партійної системи за М. Дюверже	Однопартійна	Багатопартійна (поліпартійна)	Багатопартійна (поліпартійна)	Багатопартійна (поліпартійна)	Багатопартійна (поліпартійна)	Багатопартійна (поліпартійна)	Багатопартійна (поліпартійна)	Багатопартійна (поліпартійна)
Тип партійної системи за Р. Дауелі	-	Змігально-кооперативна	Змігально-кооперативна	Змігально-зростаюча	Змігальна	Змігальна	Змігально-зростаюча	Змігальна
Тип партійної системи за Ж. Бюссєля	-	Багатопартійна без домінуючої партії	Багатопартійна без домінуючої партії	Багатопартійна без домінуючої партії	Багатопартійна без домінуючої партії	Багатопартійна без домінуючої партії	Багатопартійна без домінуючої партії	Багатопартійна без домінуючої партії
Тип партійної системи за С. Розенфелді	-	РЄС (СП)	РЄС (СП)	РЄС (РР)	РЄС (РР)	РЄС (СП)	РЄС (СП)	РЄС (РР)
Тип партійної системи за Дн. Сергєєві	3 домінуючі партії	Багатопартійна поліпартійна шпіврцццц	Багатопартійна поліпартійна шпіврцццц	Багатопартійна поліпартійна шпіврцццц	Багатопартійна поліпартійна шпіврцццц	Багатопартійна поліпартійна шпіврцццц	Багатопартійна поліпартійна шпіврцццц	Багатопартійна поліпартійна шпіврцццц
Тип партійної системи за Г. Сєйтом	Система домінуючих нерівнозначних	Система фрагментццц розпорцццц	Система фрагментццц розпорцццц	Система фрагментццц розпорцццц	Система фрагментццц рівнозначних	Система фрагментццц рівнозначних	Система фрагментццц рівнозначних	Система дифузії рівнозначних

Умовні позначення: РЄС (СП) – рівномцццрна багатопартійна система ("сєтємноговаого шпіврцццц"); РЄС (РР) – рівномцццрна багатопартійна система ("роццццццна робоча")

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Тип партійної системи за А. Вебром ¹	СДП	СЗ:ЗПБВП	СЗ:СБВП	СЗ:ЗПБВП	СЗ:ЗПБВП	СЗ:ЗПБВП	СЗ:ЗПБВП	СЗ:СБВП
Тип партійної системи за П. Мікром	-	Система малих партій	Система малих партій	Система великих партій	Система великих партій	Система великих партій	Система гібридних партій	Система посередніх партій
Тип партійної системи за А. Сароффом ²	ЛІНОС	ПБП:ЗВП	НБП:ЗВП	НБП:ЗВП	ПБП:ЗВП	ПБП:ЗВП	ПБП:ЗВП	НБП:ЗВП
Тип партійної системи за С. Волшем ³	Дистрибуційна налідріно-поліархивна відцентрової збалансованості	Обмежена багатопартійна значно поліархивна відцентрової збалансованості	Розширена багатопартійна значно поліархивна відцентрової збалансованості	Розширена багатопартійна значно поліархивна відцентрової збалансованості	Обмежена багатопартійна значно поліархивна відцентрової збалансованості	Обмежена багатопартійна значно поліархивна відцентрової збалансованості	Обмежена багатопартійна значно поліархивна відцентрової збалансованості	Розширена багатопартійна значно поліархивна відцентрової збалансованості
Тип партійної системи за А. Бью ⁴	Дистрибуційна півторастороння відцентрової збалансованості	Дистрибуційна багатопартійна відцентрової збалансованості	Дистрибуційна багатопартійна відцентрової збалансованості	Дистрибуційна багатопартійна відцентрової збалансованості	Дистрибуційна багатопартійна відцентрової збалансованості	Пропорційна багатопартійна відцентрової збалансованості	Пропорційна багатопартійна відцентрової збалансованості	Пропорційно-пропорційна багатопартійна півторастороння відцентрової збалансованості
Тип партійної системи за М. Лейфером та К. Беннінгом	Система слівної перебіжної партії	Відхита система	Відхита система	Відхита система	Система з сильною домінуючою партією	Система трьох партій	Система з сильною домінуючою партією	Відхита система
Тип партійної системи за І. Остучюком ⁵	ЛП:ЗП + низький рівень н/п	ПБП:ЗВП + високий рівень н/п	НБП:ЗВП + середній рівень н/п	НБП:ЗВП + середній рівень н/п	ПБП:ЗВП	ПБП:ЗВП	ПБП:ЗВП + низький рівень н/п	НБП:ЗВП + середній рівень н/п

¹ Умовні позначення: СДП – система домінуючої партії, СЗ:ЗПБВП – система з трьома-п'ятьма партіями без великої партії, СЗ:СБВП – система з сумірними більш, ніж п'ятьма партіями

² Умовні позначення: ЛІНОС – двопартійна незбалансована (одностороння) система, ПБП:ЗВП – помірковано-багатопартійна система з однією великою домінуючою партією; НБП:ЗВП – налідріно-багатопартійна система з однією великою домінуючою партією, НБП:ЗВП – налідріно-багатопартійна система з відносною рівновагою (чи розширенням балансу) партій, ПБП:ЗВП – помірковано-багатопартійна система з відносною рівновагою (чи розширенням балансу) партій, ПБП:ЗВП – помірковано-багатопартійна система з двома великопартійними партіями, НБП:ЗВП – налідріно-багатопартійна система з двома великими головними партіями.

³ Умовні позначення: ЛП:ЗП – двопартійна незбалансована (одностороння) система з однією домінуючою партією, ПБП:ЗВП – помірковано-багатопартійна система з однією великою партією, НБП:ЗВП – налідріно-багатопартійна система з відносною рівновагою (або розширенням балансу), ПБП:ЗВП – помірковано-багатопартійна система з відносною рівновагою (чи розширенням балансу) партій, ПБП:ЗВП – помірковано-багатопартійна система з двома великими партіями, н/п – неупорядкована

На основі порівняльної верифікації теоретичних типологізацій партійних систем на прикладі України в 1990–2016 рр. очевидно: 1) для країни перманентно (хоч не завжди) властивий низький або середній рівень непартійності партійної системи, що спричинено переважно особливостями реалізовуваної виборчої системи; 2) в Україні нестабільною є абсолютна кількість парламентських партій, однак приблизно співвідносна – абсолютна кількість релевантних парламентських партій (починаючи з 2002 р. – на рівні 5–6); 3) партійна система країни звикло не тяжіє до двопартійності, натомість вона – багатопартійна без домінуючої партії (хоча часто з однією чи декількома великими політичними партіями); 4) партійна система України є звикло (починаючи з 1994 р.) і переважно надмірно і лиш інколи помірно фракціоналізованою, але загалом детермінується варіативністю ефективної кількості партій, тобто зміною від обмеженого плюралізму до надмірного плюралізму; 5) партійна система України почала визначатись головню патернами поміркованого плюралізму, починаючи з 2014 р., хоч вони частково були притаманними для країни і раніше (однак система більше відповідала феномену поляризованого плюралізму); 6) партійна система України переважно (особливо з 2006 р.) рівноважна, а не розпорошена; 7) партійна система України здебільшого (особливо до 2014 р.) визначається ознаками й атрибутами відцентрового типу міжпартійної конкуренції, хоча й детермінується багатопартійною структурою виконавчої влади. Зауважуючи продемонстровані кореляції, цілком очевидно, що партійна система України є слабо інституціоналізованою. Однак підтвердження такого твердження потребує подальших досліджень, оскільки просте кількісне вимірювання партій і на цій основі здійснення типологізації партійної системи України не повністю демонструє особливості міжпартійної конкуренції і співпраці. Це означає, що надалі доцільно враховувати і кількісно-розмірні показники партій, і патерни/часові тривалості їхньої співпраці. Крім того, варто апелювати і до показників електоральної мінливості на рівні виборів та парламенту, а також враховувати пропорційність/диспропорційність результатів парламентських виборів.

Екстраполюючи ж емпіричні висновки на теоретико-методологічну площину зіставлення й верифікації різних типологізацій партійних систем, можна стверджувати: для оцінювання типу партійної системи у конкретній країні недостатньо не лише однієї типологізації партійних систем, а й розгляду одних виборів у тій чи іншій країні. Натомість доцільно верифікувати різні методики й аналізувати різні часові періоди усіх виборів в окремії країні, а тип партійної системи визначати на підставі аналізу динаміки зміни останньої, хоч і концентруватись на врахуванні типу партійної системи у певній країні за результатами останніх на момент аналізу виборів.

Список використаних джерел

1. Кармазіна М. Етапи розвитку багатопартійності в Україні (кінець 1988 – 2011 рр.) України / Марія Кармазіна // *Партійна система сучасної України : еволюція, тенденції та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., 24–25 листоп. 2011 р. – К. : ІПіЕНД, 2012. – С. 75–106.*
2. Лебедюк В. Конфігурація партійної системи України : нисхідні та висхідні тенденції / Лебедюк Віталій // *Сучасна українська політика : зб. наукових праць. – 2013. – №. 28. – С. 157–169.*
3. Мелешевич А. Проблеми інституціоналізації та перспективи розвитку партійної системи України / Андрій Мелешевич // *Партійна система сучасної України : еволюція, тенденції та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., 24–25 листопада 2011 р. – К. : ІПіЕНД, 2012. – С. 46–63.*
4. Осадчук І. Політичні інститути пострадянських країн: порівняльний аналіз : навч. посіб. / Ігор Осадчук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 202–215.
5. Особливості партій і партійних систем у країнах Вишеградської групи й інших країнах Центрально-Східної Європи // Романюк Анатолій. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи : монографія / Анатолій Романюк, Віталій Литвин. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 354–414.
6. Рагозин Н. Украина : партии и партийная система : монография / Н. Рагозин. – Донецк : Норд-пресс, 2006. – 202 с.
7. Романюк А. Партії та електоральна політика / Анатолій Романюк, Юрій Шведа. – Львів, 2005. – 365 с.
8. Шведа Ю. Партійна система незалежної України : етапи трансформації / Юрій Шведа // *Освіта регіону : Політологія. Психологія. Комунікації. – 2009. – № 3. – С. 50–55.*
9. Шведа Ю. Політичні партії : енциклопедичний словник / Юрій Шведа. – Львів, 2005. – 488 с.
10. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем : навчальний посібник / Юрій Шведа. – Львів, 2004. – 528 с.
11. Шведа Ю. Трансформація партійної системи в контексті трансформації політичної системи України / Юрій Шведа // *Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. – 2007. – № 19 – С. 165–173.*
12. Abedi A. Challenges to Established Parties : The Effects of Party System Features on the Electoral Fortunes of Anti-Political-Establishment Parties / Amir Abedi // *European Journal of Political Research. – 2002. – Vol. 41. – P. 551–583.*
13. Almond G. Comparative Political Systems / Gabriel Abraham Almond // *Journal of Politics. – 1956. – Vol. 28. – №. 3. – P. 391–401.*

14. Almond G. Comparative Politics : A Developmental Approach / Gabriel A. Almond, Bingham G. Powell. – Boston : Little, Brown, 1966. – 348 p.
15. Almond G. Comparative Politics : A Theoretical Framework / Gabriel A. Almond, Bingham G. Powell., Robert J. Mundt. – Harpercollins College Div, 1993. – 250 p.
16. Almond G. Introduction : A Functional Approach to Comparative Politics / Gabriel A. Almond // Almond G. The Politics of the Developing Areas / Gabriel A. Almond, James S. Coleman. – Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1960. – P. 3–64.
17. Almond G. The Politics of the Developing Areas / Gabriel Abraham Almond, James S. Coleman. – N.J. : Princeton University Press, 1960. – 591 p.
18. Ansolabehere S. Voting weights and formateur advantages in the formation of coalition governments / Stephen Ansolabehere, James M. Snyder, Aaron B. Strauss, Michael M. Ting // American Journal of Political Science. – 2005. – Vol. 49. – № 3. – P. 550–563.
19. Ball A. Modern Politics and Government : 6th edition / Alan R. Ball, Guy B. Peters. – New York; London : Chatham House, 2000. – 322 p.
20. Banzhaf J. Weighted voting doesn't work : a mathematical analysis / John Banzhaf // Rutgers Law Review. – 1965. – Vol. 19. – P. 317–341.
21. Bardi L. The Parameters of Party Systems / Luciano Bardi, Peter Mair // Party Politics. – 2008. – Vol. 14. – № 2. – P. 147–166.
22. Bartolini S. Identity, competition, and electoral availability : the stabilization of European electorates 1885-1985 / Stefano Bartolini, Peter Mair. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 363 p.
23. Benoit K. The Integer Arithmetic of Legislative Dynamics / Kenneth Benoit, Michael Laver // Presented at the Workshop on Party Switching. – Charlottesville : University of Virginia, 10–14 July 2005. – 36 p.
24. Blau A. Party System Profiles : A New Way of Describing and Categorizing Party Systems / Adrian Blau // Paper for Elections, Public Opinion and Parties annual conference. – Manchester : University of Manchester, 12–14 September 2008. – 26 p.
25. Blau A. The effective number of parties at four scales : votes, seats, legislative power and cabinet power / Adrian Blau // Party Politics. – 2008. – Vol. 14. – № 2. – P. 167–187.
26. Blondel J. Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies / Jean Blondel // Canadian Journal of Political Science. – 1968. – Vol. 1. – № 2. – P. 180–203.
27. Capocchia G. Defending Democracy : Reactions to Political Extremism in Inter-War Europe / Giovanni Capocchia // European Journal for Political Research. – 2001. – Vol. 39. – № – P. 431–460.

28. Carrillo-Flórez F. Democracies in Development : Politics and Reform in Latin America / Fernando Carrillo-Flórez, Koldo Echebarría, J. Mark Payne, Andrés Allamand Zavala, Mercedes Mateo Díaz, Edmundo Jarquín Calderon, Flavia Freidenberg, Daniel Zovatto G. – Washington : Inter-American Development Bank, 2002. – 332 p.
29. Croissant A. Party system types and party system institutionalization : Comparing new democracies in East and Southeast Asia / Aurel Croissant, Philip Volkel // Party Politics. – 2012. – Vol. 18. – № 2. – P. 235–265.
30. Daalder H. Western European Party Systems : Continuity and Change / Hans Daalder, Peter Mair. – London, Beverly Hills, New Delhi : Sage Publications, 1983. – 465 p.
31. Dahl R. Party Systems and Patterns of Opposition / Robert Alan Dahl // Mair P. The West European Party Systems / Peter Mair. – Oxford : Oxford University Press, 1990. – P. 297–301.
32. Dahl R. Patterns of Opposition / Robert Alan Dahl // Dahl R. Political Opposition in Western Democracies / Robert Alan Dahl. – Yale University Press, 1966. – P. 332–347.
33. Dunleavy P. Constructing the Number of Parties / Patrick Dunleavy, Françoise Boucek // Party Politics. – 2003. – Vol. 9. – № 3. – P. 291–315.
34. Duverger M. Political Parties : Their Organization and Activity in the Modern State / Maurice Duverger. – New York : John Wiley & Sons, 1954. – 439 p.
35. Duverger M. The Two-Party System and the Multiparty System / Maurice Duverger // Mair P. The West European Party Systems / Peter Mair. – Oxford : Oxford University Press, 1990. – P. 288–290.
36. Druckman J. The missing piece : measuring portfolio salience in Western European parliamentary democracies / James Druckman, Paul Warwick // European Journal of Political Research. – 2005. – Vol. 44. – No. 1. – P. 17–42.
37. Einy E. On connected coalitions in dominated simple games / Ezra Einy // International Journal of Game Theory. – 1985. – Vol. 2. – P. 103–125.
38. Fréchette G. Behavioral identification in coalitional bargaining : an experimental analysis of demand bargaining and alternating offers / Guillaume Fréchette, John H. Kagel, Massimo Morelli // Econometrica. – 2005. – Vol. 73. – № 6. – P. 1893–1937.
39. Freixas J. On the existence of a minimum integer representation for weighted voting systems / Josep Freixas, Xavier Molinero // Annals of Operations Research. – 2009. – Vol. 166. – № 1. – P. 243–260.
40. Golosov G. The Effective Number of Parties : A New Approach / Grigorii Golosov // Party Politics. – 2010. – Vol. 16. – № 2. – P. 171–192.

41. Holcombe A. Parties, Political / Arthur Holcombe // Seligman E. Encyclopaedia of the Social Sciences / Edwin R. A. Seligman. – New York : The MacMillan Company, 1933. – Vol. 11. – P. 590–594.
42. Jupp J. Political Parties / James Jupp. – London : Routledge and Kegan Paul, 1968. – 114 p.
43. Kuenzi M. Party System Institutionalization in 30 African Countries / Michelle Kuenzi, Gina Lambright // Party Politics. – 2001. – Vol. 7. – № 4. – P. 437–468.
44. Laakso M. The Effective Number of Parties : A Measure with Application to West Europe / Markku Laakso, Rein Taagepera // Comparative Political Studies. – 1979. – Vol. 12. – No. 1. – P. 3–27.
45. Lange P. Typologies of Democratic Systems : From Political Inputs to Political Economy / Peter Lange, Hudson Meadwell // Wiarda H. New Directions in Comparative Politics / Howard Wiarda. – Boulder, CO : Westview, 1991. – P. 59–81.
46. LaPalombara J. The Origin and Development of Political Parties / Joseph LaPalombara, Myron Weiner // LaPalombara J. Political Parties and Political Development / Joseph LaPalombara, Myron Weiner. – Princeton; NJ : Princeton University Press, 1966. – P. 3–42.
47. Laver M. Negotiation in legislatures over government formation / Michael Laver, Scott de Marchi, Hande Mutlu // Public Choice. – 2011. – Vol. 147. – №3. – P. 285–304.
48. Laver M. Policy and Party Competition / Michael J. Laver, Walter Ben Hunt. – London : Routledge, 1992. – 328 p.
49. Laver M. The Basic Arithmetic of Legislative Decisions / Michael Laver, Kenneth Benoit // Presented at the Conference in Honor of Norman Schofield. – Washington University, 26–27 April 2013. – 36 p.
50. Laver M. The Basic Arithmetic of Legislative Decisions / Michael Laver, Kenneth Benoit // American Journal of Political Science. – 2015. – Vol. 56. – № 2. – P. 275–291.
51. Laver M. The evolution of party systems between elections / Michael Laver, Kenneth Benoit // American Journal of Political Science. – 2003. – Vol. 47. – № 2. – P. 215–233.
52. Lijphart A. Patterns of Democracy : Government Forms and Performance in Thirty-six Countries / Arend Lijphart. – Yale University Press, 1999. – 351 p.
53. Lijphart A. Typologies of Democratic Systems / Arend Lijphart // Comparative Political Studies. – 1968. – Vol. 1. – № 1. – P. 3–44.
54. Macridis R. Political Parties : Contemporary Trends and Ideas / Roy C. Macridis. – New York : Harper & Row, 1967. – 268 p.

55. Mainwaring S. Introduction : Party Systems in Latin America / Scott Mainwaring, Timothy R. Scully // Mainwaring S. Building Democratic Institutions : Party Systems in Latin America / Scott Mainwaring, Timothy R. Scully. – Stanford : Stanford University Press, 1995. – P. 1–34.
56. Mair P. Comparing Party Systems / Peter Mair // LeDuc L. Comparing Democracies 2 : New Challenges in the Study of Elections and Voting / Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi, Pippa Norris. – Sage Publications, 2002. – P. 88–107.
57. Mair P. Party system change / Peter Mair // Katz R. Handbook of Party Politics / Richard Katz, William Crotty. – Sage Publications, 2006. – P. 63–73.
58. Mair P. Party System Change : Approaches and Interpretations / Peter Mair. – Oxford : Oxford University Press, 1997. – 260 p.
59. Mair P. Party Systems and Structures of Competition / Peter Mair // LeDuc L. Comparing Democracies : Elections and Voting in Global Perspective / Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi, Pippa Norris. – Sage Publications, 1996. – P. 49–82.
60. Mair P. Understanding Party System Change in Western Europe / Peter Mair, Gordon Smith. – Routledge, 2013. – 199 p.
61. Molinar J. Counting the Number of Parties : An Alternative Index / Juan Molinar // American Political Science Review. – 1991. – Vol. 85. – № 4. – P. 1383–1391.
62. Montero M. Non-cooperative bargaining in apex games and the kernel / Maria Montero // Games and Economic Behavior. – 2002. – Vol. 41. – № 2. – P. 309–321.
63. Montero M. Noncooperative foundations of the nucleolus in majority games / Maria Montero // Games and Economic Behavior. – 2006. – Vol. 54. – P. 380–397.
64. Niedermayer O. Das Gesamtdeutsche Parteiensystem / Oskar Niedermayer // Gabriel O. Parteiendemokratie in Deutschland / Oscar W. Gabriel, Oskar Niedermayer, Richard Stoss. – Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 1997. – P. 106–130.
65. Peleg B. Coalition formation in simple games with dominant players / Bazalel Peleg // International Journal of Game Theory. – 1981. – Vol. 1. – P. 11–13.
66. Powell B. Elections as Instruments of Democracy : Majoritarian and Proportional Visions / Bingham G. Powell. – New Haven : Yale University Press, 2000. – 298 p.
67. Rae D. The Political Consequences of Electoral Laws / Douglas Rae. – New Haven : Yale University, 1967. – 173 p.
68. Rokkan S. Citizens, Elections, Parties : Approaches to the Comparative Study of Political Development / Stein Rokkan. – Oslo : Universitetsforlaget, 1970. – 470 p.
69. Rokkan S. Citizens, Elections and Parties : Approaches to the Comparative Study of Political Development / Stein Rokkan. – Colchester : ECPR Press, 2009. – P. 251–292.

70. Rokkan S. The Structuring of Mass Politics in the Smaller European Democracies : A Developmental Typology / Stein Rokkan // Comparative Studies in Society and History. – 1968. – Vol. 10. – № 2. – P. 173–210.
71. Rustow D. Scandinavia : Working Multiparty System / Dankwart A. Rustow // Neumann S. Modern Political Parties : Approaches to Comparative Politics / Sigmund Neumann. – Chicago : University of Chicago Press, 1956. – P. 169–193.
72. Sartori G. European Political Parties : The Case of Polarized Pluralism / Giovanni Sartori // LaPalombara J. Political Parties and Political Development / Joseph LaPalombara, Myron Weiner. – Princeton : Princeton University Press, 1966. – P. 137–176.
73. Sartori G. Parties and Party Systems : A Framework for Analysis / Giovanni Sartori. – Cambridge; New York : Cambridge University Press, 1976. – 383 p.
74. Sartori G. The Typology of Party Systems / Giovanni Sartori // Allardt E. Mass Politics : Studies in Political Sociology // Erik Allardt, Stein Rokkan. – New York : Free Press, 1970. – P. 322–352.
75. Shapley L. A method for evaluating the distribution of power in a committee system / Lloyd Shapley, Martin Shubik // American Political Science Review. – 1954. – Vol. 48. – № 3. – P. 787–792.
76. Siaroff A. A Typology of Contemporary Party Systems / Alan Siaroff // Presented at the 20th World Congress of the International Political Science Association. – Fukuoka, 9–13 July 2006. – 26 p.
77. Siaroff A. Comparative European Party systems : An Analysis of Parliamentary Elections Since 1945 / Alan Siaroff. – Garland Publishing, 2000. – 504 p.
78. Siaroff A. Two-And-A-Half-Party Systems and the Comparative Role of the 'Half / Alan Siaroff // Party Politics. – 2003. – Vol. 9. – № 3. – P. 267–290.
79. Smith G. A System Perspective on Party System Change / Gordon Smith // Journal of Theoretical Politics. – 1989. – Vol. 1. – № 3. – P. 349–363.
80. Smith G. Core Persistence : System Change and the People's Party / Gordon Smith // West European Politics. – 1989. – Vol. 12. – № 4. – P. 157–168.
81. Smith G. Western European Party Systems : On the Trail of a Typology / Gordon Smith // West European Politics. – 1979. – Vol. 2. – № 1. – P. 128–143.
82. Snyder J. Legislative bargaining under weighted voting / James M. Snyder, Michael Ting, Stephen Ansolabehere // American Economic Review. – 2005. – Vol. 95. – № 4. – P. 981–1004.
83. Stole L. Intra-firm bargaining under non-binding contracts / Lars A. Stole, Jeffrey Zwiebel // The Review of Economic Studies. – 1996. – Vol. 63. – № 3. – P. 375–410.
84. Taagepera R. Seats and Votes : The Effects and Determinants of Electoral Systems / Rein Taagepera, Matthew Soberg Shugart. – New Haven : Yale University Press, 1989. – 292 p.

85. Taagepera R. Supplementing the Effective Number of Parties / Rein Taagepera // Electoral Studies. – 1999. – Vol. 18. – № 4. – P. 497–504.
86. van Deemen A. Dominant players and minimum size coalitions / A. M. A. van Deemen // European Journal of Political Research. – 1989. – Vol. 17. – P. 313–332.
87. Ware A. Political Parties and Party Systems / Alan Ware. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 435 p.
88. Warwick P. Portfolio Salience and the Proportionality of Payoffs in Coalition Governments / Paul Warwick, James Druckman // British Journal of Political Science. – 2001. – Vol. 31. – № 4. – P. 627–649.
89. Wildgen J. The Measurement of Hyperfractionalization / J. Wildgen // Comparative Political Studies. – 1971. – Vol. 4. – № 2. – P. 233–243.
90. Wolinetz S. Classifying Party Systems : Where Have All the Typologies Gone? / Steven B. Wolinetz // Prepared for the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association. – Winnipeg, Manitoba, June 2004. – 28 p.
91. Wolinetz S. Party Systems and Party System Types / Steven B. Wolinetz// Katz R. Handbook of Party Politics / Richard S. Katz, William Crotty. – London : Sage, 2006. – P. 51–62.

ОКСАНА МАКУХ,

кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи,
Національний університет «Львівська політехніка»

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ ІЗ ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ: ЛОКАЛЬНИЙ ПОГЛЯД

Питання існування у політичній системі суспільства таких структур, як політичні партії та громадські організації, порушує проблему представництва інтересів громадськості, зокрема в органах влади. Як партії, так і громадські організації є активними ланками суспільно-політичного життя, добровільними утвореннями для задоволення й захисту власних інтересів. Співпраця політичних партій та громадянських утворень відображає і рівень політичної культури суспільства. Громадські організації стають соціальною базою того чи іншого партійного утворення (Народний рух України). Проте останні, у випадку доступу до важелів впливу, зокрема у вітчизняних реаліях, втрачають зв'язок зі своєю аудиторією.

Мета статті – проаналізувати існуючу систему відносин політичних партій і громадських організацій на локальному рівні та основні проблеми, визначити шляхи підвищення ефективності взаємодії такого типу, вибір засобів